

Mars et Historia

Nederlandse Vereniging voor Militaire Historie

Jaargang 54 | 2020 | Nr.2

Mars et Historia

Mars et Historia is een veelzijdig militair-historisch tijdschrift waarin naast militair-historisch onderzoek ook militaria aan bod komt. Mars et Historia verschijnt in de maanden maart, juni, september, december. Informatie voor het aanleveren van kopij of over het aanleveren van advertenties vindt u op onze website, www.marsethista.nl.

Redactieadres

E redactie@marsethista.nl of eindredactie@marsethista.nl

Redactie

Drs. Liesbeth Brama, hoofdredacteur
Drs. Ed Coumans, eindredacteur
Drs. Corstiaan Prince
Dr. Louis Ph. Sloos
Dr. Dirk Starink

Webredactie: Erwin Muilwijk

Logo: Lex Tempelman

Vormgeving en druk: MediaCenter, Rotterdam

ISSN 0928-5156

De Nederlandse Vereniging voor Militaire Historie, opgericht op 20 augustus 1966 en erkend bij Koninklijk Besluit van 14 juni 1968, is er voor allen, die zich verdiepen in de geschiedenis, tradities, uniformen, emblemen, wapens en onderscheidingen, en het ceremonieel van militaire en semi-militaire organisaties, meer in het bijzonder die van Nederland en de (voormalige) overzeese Rijksdelen.

Bestuur

Drs. R. de Winter, voorzitter
H.A. Bresser, secretaris
Dr. W.L.M. Adriaansen, penningmeester
Mevr. drs. L. Brama
Drs. T. Broos
Ing. R. C. Kuenen
Dr. L. Ph. Sloos

Secretariaat

Nijverdalseweg 97, 7461 TC Rijssen, T 0548 52 23 42,
E info@marsethista.nl

Lidmaatschap

De jaarcontributie voor 2019 voor leden die geen machtiging tot inning hebben verstrekt, bedraagt € 39,50 (buitenland € 44,50). Leden die een machtiging tot inning hebben verstrekt, krijgen een korting van € 2,50. Voor meer informatie over het lidmaatschap en de vereniging, zie onze website, www.marsethista.nl. Studentlidmaatschap € 19,75 per jaar. Bij aanmelding dienen studierichting en nummer collegekaart te worden opgegeven.

Ledenadministratie

Dr. W.L.M. Adriaansen, T 076 541 20 54,
E w.adriaansen@planet.nl

Sociale media

Mars et Historia | Facebook
@MarsHistoria | Twitter

Inhoud

Van de voorzitter Rolf de Winter	1
Redactioneel Liesbeth Brama	3
Een muzisch militair: kolonel Carl Vogel Bas Hageman	4
'Om Vrede Wille'. De houding van de schutterij tijdens de religieuze onrust in 1566 drs. Eveline van der Pool	10
Britse operaties op Java, de terugkeer van het KNIL en de komst van de KL, oktober 1945 tot juni 1946 dr. P.C. Boer	18
Boekbespreking Krijgsmacht en handelsgeest. Om het machtsevenwicht in Europa, 1648-1813	35
Literatuursignaleringen	37

Verantwoording omslagfoto's en -illustraties

Voorkant

Wervingsposter met de tekst 'En nu Indië. Meldt U als vrijwilliger, 'Salverda '45' en een tekening van de Nederlandse vlag, die gepland staat in de Indische archipel en de Japanse vlag doorboord. Affiche, 1945.
КОТММ Bronbeek, Arnhem.

Achterkant

Hoge zwarte sjako Model 1810 met rode pluim en geel-metalen embleem voor troepen te voet van 124ste Regiment Infanterie van Linie voor het Franse leger ten tijde van Napoleon. Het regiment bestond grotendeels uit Nederlanders en werd daarom "Hollands regiment" genoemd. In 1812 nam het regiment deel aan de veldtocht naar Rusland.

Nationaal Militair Museum, Soesterberg.

prijs los nr. € 12,50

Van de voorzitter

Wennen aan het “nieuwe normaal”

Sinds we door de coronapandemie in de “intelligente lockdown” zijn beland, is er voor velen van ons het nodige veranderd. Ik hoop dat het u – ondanks alle geen verboden – goed gaat, fysiek, mentaal en anderszins. Ik moet u bekennen, dat ik de afgelopen maanden in sommige opzichten als nogal vervreemdend heb ervaren: het “opgehokt” thuiswerken, de “social distancing” op straat en in de supermarkt, het verstoorde bezoek aan familie en vrienden, het stilleggen van alle sportevenementen en het sluiten van de scholen, restaurants, horeca, theaters, bioscopen en musea. Als historicus weet ik dat je enorm moet uitkijken met het maken van allerlei (gemakkelijke) vergelijkingen met vervlogen tijden, maar af en toe be kroop mij toch de gedachte: “Wanneer hebben we dit eerder gezien?” en “Als dit maar geen vijf jaar blijft duren”.

In mei 2020 stonden enkele belangrijke herdenkingen op de agenda, met 75 jaar bevrijding als de voornaamste. U weet het, talloze evenementen werden afgeblazen, tot nader order uitgesteld, of vonden in een grondig

aangepaste vorm toch doorgang. De Dodenherdenking op 4 mei jongstleden bij het Nationale Monument op de nagenoeg lege Dam volgde ik via de televisie en heb ik als buitengewoon indrukwekkend ervaren. De Nederlandse krijgsmacht, normaliter stevig vertegenwoordigd op de Dam, moest noodgedwongen praktisch geheel verstek laten gaan, maar was toch symbolisch vertegenwoordigd in de persoon van adjudant onderofficier John Bessems, trompettist van de Kapel van de Koninklijke Luchtmacht. Hij speelde het Taptoe-signaal, dat traditiegetrouw de twee minuten stilte inleidde. Treffend was ook de toespraak van Koning Willem-Alexander, wat mij betreft tot nu toe met stip de beste redevoering uit zijn koningschap. Het is de moeite waard zijn betoog – ‘Sobibór begon in het Vondelpark’ – nog eens na te lezen.¹

Toch veel te zien en te lezen

Hoewel veel activiteiten zijn afgelast en we op allerlei manieren (tijdelijk) worden beperkt, ook waar het gaat om het beleven van onze militair-historische pas-

Het “nieuwe normaal”? Dodenherdenking bij het Nationale Monument, 4 mei 2020.

Foto NOS.

¹ www.nu.nl/binnenland/6049125/lees-hier-de-toespraak-van-de-koning-terug.html

sie, moeten wij ons realiseren dat er toch veel mogelijk is. De talrijke tentoonstellingen rond het thema 75 jaar bevrijding blijven voorlopig weliswaar gesloten, maar online is desondanks veel bijzonders te zien. Eén tip wil ik u niet onthouden: bezoek de site De Tweede Wereldoorlog in honderd foto's (in100fotos.nl). U vindt er fascinerende, soms zeer indringende foto's met uitstekende toelichtingen, zoals die van gesneuvelde Nederlandse militairen bij de Grebbeberg, een gewonde boordschutter uit een Amerikaanse bommenwerper en een kleurenfoto van door Utrecht marcherende *Luftwaffe*-militairen, in 1942 gadeslagen door twee aan weerskanten van de colonne meelopende jongetjes.

Opmerkelijk is ook dat er 75 jaar na dato meer boeken dan ooit over de Tweede Wereldoorlog verschijnen; het lijkt zelfs bijna ondoenlijk om daarvan een compleet overzicht te geven. Een ding is zeker: als u dat wenst, kunt u uw boekenkast nog ruimschoots aanvullen met een gevarieerde keur aan publicaties over dit onderwerp. Maar eerst leest u uiteraard deze nieuwe uitgave van *Mars et Historia* van kaft tot kaft.

Lieux de mémoire

Als u vroeg of laat genoeg krijgt van het lezen, internet-surfen en podcasts beluisteren, raad ik u aan eropuit te trekken, vanzelfsprekend met inachtneming van alle "spelregels" die nu van toepassing zijn in onze nieuwe anderhalve meter samenleving. Nederland is rijk voorzien van zogeheten *lieux de mémoire*. Elke Nederlandse stad, ieder dorp, elke zichzelf respecterende gemeente heeft een of meer oorlogs- of bevrijdingsmonumenten. Doorgaans lopen wij er misschien achteloos aan voorbij, maar het loont de moeite om deze monumenten, plaquettes en beelden(groepen) eens aan een nadere bezichtiging (en beoordeling) te onderwerpen. In de buitenlucht – even bevrijd van onze huislijke lockdown-detentie – kunnen wij ons tijdens een verwikkelende wandeling laven aan "kunst op straat". Zonder de drukte die gangbaar is bij reguliere herdenkingen zijn we nu in de gelegenheid om bijvoorbeeld *De Dokwerker* van Mari Andriessen in Amsterdam of *De Verwoeste Stad* van Ossip Zadkine in Rotterdam in alle rust (en eenzaamheid) te bewonderen. In de buitenruimte zijn, niet zelden op loop- of fietsafstand, boeiende, ontroerende en intrigerende monumenten te (her)ontdekken die ons wat vertroosting en verstrooiing kunnen bieden in dit bijzondere tijdsgewricht.

Houd afstand en blijf gezond!

Drs. Rolf de Winter,
Voorzitter

Adjutant John Bessems blaast signaal Taptoe op de Dam, 4 mei 2020.

Foto NOS.

Het koningspaar tijdens de Dodenherdenking in Amsterdam.

Foto NOS.

Tijden van weleer? Dodenherdenking op de Waalsdorper-vlakte, 4 mei 2004.

Foto: Beeldbank NIMH/Peter Wiezoreck

Redactioneel

De voorzitter schreef het al: het zijn bijzonder tijden waarin wij nu leven. Net als vele anderen werk ik nu een kleine tien weken vanuit huis in vrijwillige quarantaine. Het kantoor, waar met collega's wordt bijpraat bij de koffieautomaat, is ver weg. Het overleg heeft zich nu verplaatst naar het videobellen via Teams. Ik kan u zeggen: het is een nieuwe dimensie dat snel went. Deze nieuwe situatie brengt ook andere ervaringen met zich mee. Zo zijn er bijvoorbeeld geen files meer. Een plezierige bijkomstigheid is dat er meer rust is in een werkdag. Zo vinden de koffiepauzes nu plaats in de tuin waar de lente ervoor zorgt dat het groen langzaam ontluikt. Want alhoewel de wereld om ons heen tot stilstand is gekomen is het bijzonder te zien dat de natuur gewoon zijn gang gaat en zich van niets aantrekt. Leve de lente! Door het dagelijkse corona-nieuws is de viering van 75 jaar bevrijding wat naar de achtergrond geraakt. Ik ben daarom blij dat we in de afgelopen uitgaven van *Mars et Historia* al een mooie reeks aan bevrijdingsartikelen konden presenteren. Dit waren voornamelijk artikelen waar de focus lag op de oorlog in Europa. In deze editie sluiten we onze reeks 75 jaar bevrijding af met een artikel over de oorlog in dat werelddeel waar Nederland ook een geschiedenis heeft liggen: Azië en dan met name Indonesië. Peter Boer schreef een degelijk stuk over de aankomst van de Britse en later Nederlandse troepen op Java in 1945-1946. Een moeilijke en gewelddadige periode waarin de *Bersiap* over de archipel heen raasde. Laten we niet vergeten dat 75 jaar geleden ook in het voormalige Nederlands-Indië de bezetting tot een einde kwam.

Verder heeft Bas Hageman een mooi biografisch artikel geschreven over een in Duitsland geboren militair die na omzwervingen in het voormalig Nederlands-Indië en deelname aan de Tiendaagse Veldtocht uiteindelijk militiecommissaris in Groningen werd: kolonel Carl Vogel (1805-1893). Leest u zijn artikel. In een artikel over de Delftse schutterij tijdens de Beeldenstorm (1566) neemt Eveline van der Pool ons mee terug naar de late zestiende eeuw. Een tijd waarin de Republiek nog niet bestond en religieuze onrust het land teisterde. Er was nog geen sprake van een Nederlandse krijgsmacht. Diverse schutterijen in de Hollandse dorpen en steden hadden de taak om hun dorp of stad te beschermen tegen aanvallen van buitenaf. Deze schutterijen stonden als het ware in de traditie van de krijgsmacht die later gevormd zou worden. Eveline laat ons zien hoe de schutterij van Delft uiteindelijk het verloop van de beeldenstorm in deze Hollandse stad bepaalde.

Persoonlijke beschermingsmiddelen zijn van alle tijden. Een Nederlandse artillerist met een gasmasker omstreeks 1920. Nederlands Instituut voor Militaire Historie.

Tot slot in de rubriek Boekbespreking een recensie van het dit jaar verschenen derde deel in de serie militaire geschiedenis van Nederland. In *Krijgsmacht en Handelsgeest. Om het machtsevenwicht in Europa 1648-1813* wordt de periode van opkomst en (tijdelijke) ondergang van de Nederlanden beschreven. Onze uitgave besluiten we met een overzicht van pas verschenen boeken in de rubriek Literatuursignaleringen. Hiermee bent u weer voorzien van genoeg boekeninspiratie voor de komende zomer. Wellicht op een terras in een versoepelde "lockdown"? Wie zal het zeggen.

Blijft u vooral gezond!

Drs. Liesbeth Brama,
Hoofdredacteur

Een muzisch militair: kolonel Carl Vogel (1805-1893)

Bas Hageman

Negentiende-eeuwse geschreven memoires van de hand van Nederlandse officieren zijn betrekkelijk zeldzaam. Bekend zijn de dagboeken van A.W.P. Weitzel (1816-1896), de memoires van G.P. Booms (1822-1897) en J.C.C. Den Beer Poortugael (1832-1913), alle drie onder andere minister van Oorlog. Aan die collectie kunnen de *Herinneringen uit het leven* van C.A.T. Vogel, geboren te Halbau 20 Mei 1805, oudkolonel en commandant van het 6e Regiment Infanterie, een 200 pagina's tellend manuscript uit 1886, worden toegevoegd.¹ Hierin beschrijft de geboren Duitser zijn avontuurlijke levensloop vanaf de start van zijn opleiding in Nederlands-Indië, via zijn deelname aan de Tiendaagse Veldtocht tot zijn latere werk als militiecommissaris. De vele garnizoensverhuizingen waar Vogel mee te maken kreeg zijn een vaak terugkerend thema in de memoires. Zulke continue verplaatsingen waren typerend voor het leven van een negentiende-eeuwse officier. Vanaf het laatste kwart van die eeuw kwam hier verandering in, toen als onderdeel van een reeks van hervormingen besloten werd dat garnizoenen langer op hun standplaatsen gestationeerd bleven. De bedoeling was dat de officieren zo enigszins uit hun isolement van de samenleving zouden geraken.²

Een heroïsch voorbeeld

Carl August Theodor Vogel werd geboren in het Saksische Halbau, een klein dorpje in het huidige Polen,³ als zoon van militair Johann Heinrich Traugott Vogel (1758-1812) en Christina Augusta Sophie von Lettow (1769-1833), dochter van de baron von Lettow. Van die baron erfden de Vogels het landhuis waar zij woonden, dat door de inwoners van Halbau vanaf toen steevast *Das Vogelienhaus* genoemd werd. Johann Vogel had in 1807 dienst genomen in het leger van Napoleon. Saksen was een bondgenoot van de Fransen en toen de keizer in 1812 het grootste leger dat Europa tot die tijd gezien had op de been bracht voor zijn veldtocht tegen Rusland, was Carls vader van de partij. Hij zou

niet terugkeren. Niettemin diende het heldhaftige verhaal van hun vader als voorbeeld voor Carl en zijn oudere broer Wilhelm. Beiden wilden van jongs af aan militair worden, tot verdriet van hun moeder, die hen liever in Leipzig zag studeren.

In 1813 was Duitsland het strijdtoneel van de Napoleontische oorlogen. Legers van beide partijen trokken door Halbau, en de jongens raakten nog meer bevangen van het idee van een militaire carrière. Hun oom, Carl Heinrich Wilhelm Anthing (1766-1823), had onder Napoleon gediend en kwam na diens nederlaag bij Leipzig terecht in Nederland, dat zich onder prins Willem Frederik had losgemaakt van het Franse keizerrijk. Hij kreeg er een aanstelling als generaal van het Oost-Indische leger. Tijdens de terugkeer van de Franse keizer na zijn ballingschap op Elba nam Anthing echter eerst nog aan geallieerde zijde aan de strijd in

Miniatuurportret van de jonge Carl.
Haags gemeentearchief

¹ Haags Gemeentearchief, '0709-01 Familiearchief Anthing Vogel', inv.nr. 27.

² B. Schoenmaker, *Burgerzin en soldatengeest: de relatie tussen volk, leger en vloot 1832-1914* (Amsterdam 2009), 64, 214.

³ Toentertijd onderdeel van het Koninkrijk Saksen.

Europa deel. Hoewel hij niet direct betrokken raakte bij 'Waterloo', nam hij met zijn 'Indische Brigade' wel deel aan de daaropvolgende campagne in Frankrijk, die resulteerde in Napoleons definitieve verbanning naar Sint Helena.

Het was oom Anthing die er bij de weduwe Vogel op aandrong Carl en Wilhelm dan toch echt tot de 'krijgsmansstand' (sic) te laten toetreden.⁴ Hij was bereid de jongens onder zijn hoede te nemen. Met tegenzin ging zij hiermee akkoord en de jongens vertrokken in 1816 naar Nederland, wat in die tijd nog een lange reis per koets betekende. Na een paar weken kwamen ze in Harderwijk aan. Daar was door koning Willem I het Koloniaal Werfdepot gevestigd. Vanuit de Gelderse havenstad vertrokken alle troepen naar Nederlands-Indië. Weinig Nederlandse militairen voelden ervoor om naar de Oost te vertrekken, waardoor de koloniale strijdmacht voor een groot deel bestond uit armoedzaaiers, deserteurs en voortvluchtigen uit andere Europese landen.⁵ In dit bonte gezelschap bevonden zich de elfjarige Carl en de vijftienjarige Wilhelm. Ze voeren op 11 februari 1817 aan boord van de *Waterloo* uit. De zeereis was niet ongevaarlijk. Dit gold des te meer voor de kleine Carl omdat hij af en toe 's nachts op wacht moest staan voor de deur van de kajuit van een officier die 'aan vlagen van krankzinnigheid leed en streng bewaakt werd.'⁶ Als Anthing had geweten dat een cadet van 11½ jaar zo'n taak moest vervullen, had hij het zeker niet goedgekeurd, zo concludeerde Vogel in zijn *Herinneringen*.⁷ Onderweg werd met het passeren van de evenaar traditiegetrouw het Neptunusfeest gevierd, waarbij alle opvarenden die voor het eerst het zuidelijk halfrond betraden werden bezocht door de Romeinse godheid (een verkleed bemanningslid) en bij wijze van ontgroening werden kaalgeschoren en gewassen.

Eerste verblijf op Java

In juli 1817 kwamen de broers in Batavia aan. Ze werden daar opgehaald door een hooggeplaatste officier die hen simpelweg vertelde dat ze moesten instappen in een koets die hen naar Weltevreden zou brengen.⁸ Wilhelm en Carl wisten niet wie ze tegenover zich hadden, en waar ze naartoe gingen. Carl was zelfs zo nerveus dat hij overwoog uit het rijtuig te springen. De jonge cadetten lieten herhaaldelijk weten dat ze bij

Portret van Anthing. Jan Franken, olieverf op doek, 1924. Vroeger in het bezit van de familie Vogel, nu in privécollectie. Haags gemeentearchief

de generaal Anthing moesten zijn, maar het enige wat de oude man hen daarop antwoordde was: 'das ist gut.' Eenmaal op Weltevreden aangekomen werden ze onthaald door een vrouw die sterk op hun moeder leek. Het was niemand minder dan hun tante, Anthings vrouw. Toen pas realiseerden de jongens zich dat ze al die tijd al in het bijzijn van de generaal zelf waren geweest. Ze verbleven enige tijd op het paleis, voordat hun militaire opleiding aan de cadettenschool in Semarang begon. Reeds in 1818 werd Wilhelm benoemd tot sergeant in het Oost-Indische leger. Kort daarna moest Anthing echter vanwege gezondheidsproblemen van hem en zijn vrouw terugkeren naar Europa. Beide Vogels gingen

⁴ C. A. T. Vogel, *Herinneringen uit het leven van C. A. T. Vogel, geboren te Halbau 20 Mei 1805 oudkolonel en kommandant van het 6e Regiment Infanterie*, 18. Familearchief Anthing-Vogel, Haags Gemeentearchief, inv.nr.27.

⁵ M. Bossenbroek, *Volk voor Indië. De werving van Europese militairen voor de Nederlandse koloniale dienst 1814 – 1909* (Amsterdam 1992),

⁶ C. Vogel, *Herinneringen*, 28.

⁷ Ibidem.

⁸ Weltevreden was een van de paleizen in de buurt van Batavia, gebouwd in de achttiende eeuw. Toen Anthing net in Oost-Indië het bevel voerde, nam hij er zijn intrek. Hierna diende het nog een lange tijd als militair hospitaal.

met hen mee en in 1819 kwamen ze na een turbulente zeereis in Nederland aan. De jonge militairen meldde zich spoedig weer in Harderwijk, terwijl hun oom en tante doortrokken naar Gotha. Wilhelm Anthing vestigde zich in Den Haag, waar hij in 1823 overleed.⁹

‘Bloedzuigersmanie’

In Harderwijk leerde Carl Vogel de jonge Louise de Mol (1806-1902) kennen, een meisje van adellijke komaf. Ondertussen legden de jongens zich toe op wetenschappelijke vakken en het spreken en schrijven van de Nederlandse en Franse taal. Ook ontdekte Carl hier zijn muzikale talent; hij leerde gitaar en fluit spelen. In 1821 werd Wilhelm tot 1e luitenant benoemd, maar Carls benoeming tot officier liet ook niet lang op zich wachten. Op 1 augustus 1822 werd hij bevorderd tot 2e luitenant der Infanterie in het Algemeen Depot landmacht No. 33 te Harderwijk. Carl en Louise wilden zich gaan verlossen, maar haar moeder, die weduwe was, gaf niet onmiddellijk toestemming hiervoor omdat zij Carl om financiële redenen geen goede partij vond. Uiteindelijk stemde zij toe en engageerden zij zich in 1823 met de belofte de komende tijd nog niet daadwerkelijk in het huwelijk te treden. In 1825 werd Vogel overgeplaatst naar de 12e Afdeling (Regiment) Infanterie te Namen, waar hij maar weinig goede herinneringen aan heeft overgehouden. Het feit dat Carl ernstig ziek werd heeft ongetwijfeld bijgedragen aan die negatieve associatie met Namen. Een behandeling met bloedzuigers was in die tijd nog niet ongewoon en Carl meent dat hij vrijwel zeker aan bloedverlies was bezweken als een luitenant Houtkoper¹⁰ niet onmiddellijk een einde had gemaakt aan de ‘bloedzuigersmanie’ die hij aantrof toen hij Carl bezocht.¹¹

In de voetsporen van de keizer

Na zijn herstel ging Carl terug naar Harderwijk. Hier werd hij gevraagd een troepentransport naar Indië te begeleiden. In 1825 was de Java-oorlog uitgebroken, een gewapende opstand tegen het Nederlandse gezag onder leiding van Diponegoro. In deze periode vertrokken veel transporten met militairen richting Nederlands-Indië. Carl wilde maar al te graag Insulinde en Wilhelm, die daar gestationeerd was, terugzien en stemde in. Op 7 januari 1828 voer Vogel met *De Schelde*

uit en na 122 dagen varen arriveerde hij in Batavia. Daar trof hij Wilhelm in een penibele toestand aan. Carls broer was zo ernstig ziek dat hij hem nauwelijks herkende. Carl moest echter vrijwel direct weer terug naar Nederland. Op de route van Nederlands-Indië naar Nederland passeerden schepen veelal op enige afstand het eiland Sint-Helena, maar ditmaal legde zijn schip daar aan. De bewondering voor Napoleon was bij Carl onverminderd groot, en een bezoek aan het huis en graf van de grote keizer,¹² die daar zeven jaar eerder was overleden, maakte enorme indruk op de jonge luitenant. Heel lang bleef Carl niet in Nederland want een maand na zijn aankomst in september 1828 werd hij als infanterie-officier wederom gevraagd een transport naar Java te begeleiden. Ditmaal vertrok hij met het schip *De Jonge Anthony*, met aan boord de Duitse legerarts Josephus Strähler. Vogel en Strähler werden goede vrienden en laatstgenoemde maakte in zijn gepubliceerde verslag van de reis een vermelding van de luitenant, hoewel niet bij naam.¹³ In het fort Anjer, West-Java, bleek Wilhelm daar als resident de leiding te hebben en tot Carls grote vreugde was hij volledig hersteld van zijn ziekte. Samen brachten ze een aangename tijd door. Toen Carl weer richting Nederland moest vertrekken liet Wilhelm als vaarwel enkele salvo's afvuren vanuit het fort. De kanonnen van *De Jonge Anthony* beantwoordden deze. Het zou de laatste keer zijn dat ze elkaar zouden begroeten, want Wilhelm sneuvelde in december 1836 tijdens een aanval op het fort Bonjol, dat een strijdtooneel was van de Padri-oorlogen op West-Sumatra.¹⁴

Tiendaagse Veldtocht

Bij terugkomst in Harderwijk werd Vogel bevorderd tot 1e luitenant in de nieuw opgerichte 18e Afdeling Infanterie, die geplaatst werd te Charleroi. Op 24 augustus 1830 werd daar een feestelijk diner gegeven ter gelegenheid van de verjaardag van koning Willem I. De volgende dag brak er in Brussel revolutie uit. Charleroi werd enige dagen later in staat van beleg verklaard. De 18e Afdeling bestond voor een groot deel uit Luxemburgers en Belgen. Velen van hen kozen de kant van de opstandelingen. Vogel kreeg ook meermaals het aanbod over te lopen, maar hij wees alle verzoeken met grote verontwaardiging van de hand. Het lukte prins Frederik in september niet om Brussel te heroveren.

⁹ C. Vogel, *Herinneringen*, 30-46.

¹⁰ Jan Hendrik Houtkoper (1795-1853) 1^e luit. 18^e Afd. Inf.; administrateur garnizoensbakkerij.

¹¹ De dokters zouden Carl zeker 60 bloedzuigers hebben aangezet.

¹² Napoleon lag negentien jaar begraven op Sint Helena. Pas in 1840 werd zijn stoffelijk overschot naar Parijs gehaald.

¹³ J. Strähler, *Bijzonderheden wegens Java*, 111.

¹⁴ H. Burgers, *De geroeda en de ooievaar: Indonesië van kolonie tot nationale staat* (Leiden 2010) 87-89.

Er werd gehergroepeerd in Nederland en besloten tot een aanvalsplan om België onder Nederlands gezag terug te brengen. De 18e Afdeling moest echter eerst een relletje in Oldenzaal in de kiem smoren. Er was in die tijd onrust in Twente aangezien veel Twentenaren er weinig voor voelden om tegen hun katholieke broeders in het zuiden ten strijde te trekken.¹⁵ De 18e Afdeling wist de opstand in Oldenzaal op betrekkelijk vreedzame wijze te beëindigen en voegde zich in augustus 1831 bij het Nederlandse veldleger, klaar om België binnen te trekken.

De 18e Afdeling werd bij de Tweede Divisie geplaatst, onder leiding van de hertog van Saksen-Weimar. De Tiendaagse Veldtocht was een militair succes, en de 18e Afdeling droeg bij aan overwinningen in Poppel en Ravels. Hiervoor zouden meerdere manschappen van het bataljon van majoor Tegelaar (2e bat. 18e Reg.) de Militaire Willemsorde ontvangen. Ook Vogel meende dat hij daarvoor in aanmerking had moeten komen, maar hij zou daarvoor door 'allerlei intrigues' zijn gepasseerd. Wel kreeg hij net als de andere deelnemers aan de Veldtocht het Metalen Kruis, gegoten van buitgemaakte Belgische kanonnen. Telkens als de Belgen Vogel en de zijnen voor 'kaaskoppen' uitmaakten, wezen ze vol trots op deze onderscheiding.¹⁶

De held van Loon op Zand

Na de Tiendaagse Veldtocht kwam Vogel terug naar Harderwijk en trouwde daar op 21 november 1831 met Louise. Carls leven bestond uit vele verhuizingen. Hij werd telkens weer ergens anders ingekwartierd waarbij Louise steeds trouw meeverhuisde. De verplaatsingen konden elkaar soms heel snel opvolgen. Zo kwam hij na drie maanden Alkmaar weer bij de 18e Afdeling in Kampen terecht en niet veel later in Willemstad. In 1837 volgde Vlissingen, waar Carl het nieuws van Wilhelms dood bereikte. In 1839 werd de 18e Afdeling ontbonden en werd Vogel herplaatst bij het 8e Regiment in Groningen. Twee jaar later werd Maastricht de nieuwe bestemming en verhuisde het hele gezin weer. Louise en Carl hadden inmiddels twee dochters en twee zonen gekregen, te weten Bregitta (1832-1903), Louisa (1839-1917), Willem (1835-1908) en Karel (1837-1926). In 1843 keerde Vogel terug naar Groningen, ditmaal als kapitein van de 2e compagnie in het 1e bataljon van het 4e Regiment Infanterie. Na enige jaren in Groningen en Vlissingen te hebben door-

Carl Vogel, omstreeks 1880.
Haags gemeentearchief

gebracht werd Vogel in mei 1849 in Woerden gestationeerd. In dat jaar werd zoon Willem, 14 jaar oud, toegelaten tot de marine. In 1851 voer hij voor het eerst uit. In datzelfde jaar verhuisden de Vogels wederom, dit keer naar Den Bosch. Toen Carls compagnie daar gestationeerd was, braken er in 1853 onenigheden uit in Loon op Zand. Het oude raadhuis van het dorp zou gesloopt worden en de gemeente moest opgaan in Kaatsheuvel, tot grote woede van de bevolking. De spanningen liepen zo hoog op dat de burgemeester op de vlucht sloeg. Kapitein Vogel en zijn compagnie werden erheen gezonden om de orde te herstellen. Zoals hij zelf met gepaste trots schreef, slaagde hij erin de gemoederen op vreedzame wijze tot bedaren te brengen. De dorpelingen zouden hem zelfs gevraagd hebben burgemeester te worden.¹⁷ Toch stelt een artikel van later tijd dat er door de kapitein wel degelijk een charge is uitgevoerd toen de dorpelingen hun raadhuis

¹⁵ Er werd 950 man naar het opstandige Oldenzaal en Haaksbergen gestuurd. De inkwartiering van troepen op zo'n 450 tot 650 adressen in de twee dorpen bleek effectief. A. Doedens, 'Verbonden in verzet? Twee eeuwen (Verenigd) Koninkrijk en het protest tegen Willem I en zijn staat', *Neerlandia. Nederlands-Vlaams tijdschrift voor taal, cultuur en maatschappij* 116:1 (2012) 16.

¹⁶ C. Vogel, *Herinneringen*, 104.

¹⁷ C. Vogel, *Herinneringen*, 134.

Carl en Louise omstreeks 1880. Volgens zijn kleinzoon Albert droeg hij een pruik.
Haags gemeentearchief

probeerden te verdedigen.¹⁸ Hoe dan ook was Vogel succesvol: het raadhuis werd gesloopt, de archieven werden naar Kaatsheuvel gebracht en de rust keerde terug in het dorp. Voor zijn optreden werd Carl Vogel opgenomen als ridder in de Orde van de Eikenkroon.¹⁹

Majoor en kolonel

Om voor de rang van hoofdofficier in aanmerking te komen, diende men de Nederlandse nationaliteit te bezitten. Om die reden werd Carl Vogel op 10 oktober

1853 genaturaliseerd. Bij besluit van 31 januari 1856 werd hij vervolgens in de rang van majoor benoemd tot commandant van het 3e bataljon van het 3e Regiment Infanterie, dat garnizoen hield te Middelburg, maar in mei van datzelfde jaar naar Maastricht verhuisde. Op 21 november 1856 vierden Carl en Louise aldaar hun zilveren bruiloft. In juli 1857 werd hun derde zoon, Johan, op vijftienjarige leeftijd toegelaten tot de Militaire Academie in Breda. Zoon Willem ging in 1858 naar Oost-Indië, en Karel werd luitenant in het 3e Regiment Infanterie. Later zou Karel het tot commandant van het Regiment Grenadiers en Jagers schoppen. Vogels promotie ging voor vredestdijd vlug. In september 1859 werd hij bevorderd tot luitenant-kolonel in het 6e Regiment Infanterie te Haarlem. Daar kreeg hij twee bataljons onder zijn bevel. De promotie was een welkome eer voor Vogel, maar het deed hem pijn Maastricht en zijn oude bataljon te moeten verlaten. Bij het afscheid brachten zijn manschappen hem een serenade. Carl stond bekend als een muzikaal man. Overal waar hij gestationeerd was richtte hij muziekverenigingen op, of steunde hij eerder genomen initiatieven in die richting. De Vogels droegen van generatie op generatie niet alleen een genegenheid voor de militaire stand over, maar ook een voorliefde voor muziek en toneel liep als een rode draad door deze familie. Zijn kleinzoon Albert Vogel (Karels zoon) was naast militair een gevierd voordrachtskunstenaar, en diens dochter Ellen Vogel zou een bekende actrice worden.²⁰ Bij Koninklijk Besluit van 26 oktober 1862 werd Carl Vogel benoemd tot kolonel. Hij bleef commandant van het 6e Regiment Infanterie, dat ditmaal in Breda in garnizoen lag. Algauw verplaatste dit garnizoen zich naar Vlissingen, een stad die Vogel als zijn “geboorteplaats in Nederland” beschouwde, aangezien hij daar in het begin van zijn carrière veel jaren doorgebracht had.²¹

Militiecommissaris

Vogel rekende op een bevordering tot generaal, maar er werd anders bepaald: in 1865 werd hem het pensioen toegekend, tot grote grief van de kolonel zelf. Een nieuwsbericht van 12 mei 1865 stelt echter dat hiertoe vanwege Vogels gezondheid besloten was.²² Hiervan maakte Vogel geen melding in zijn memoires. De Vogels, eindelijk niet meer gebonden aan een vaste standplaats, verhuisden naar Arnhem, waar zij

¹⁸ P. van Beek, 'Loon op Zand vocht tevergeefs voor behoud van zijn raadhuis', in: *Het Nieuwsblad van het Zuiden*, 02-04-1976.

¹⁹ *Algemeen Handelsblad*, 10-08-1853.

²⁰ C. de Westenholz, *Albert Vogel. Voordrachtskunstenaar 1874-1933* (Amsterdam 2003)

²¹ C. Vogel, *Herinneringen*, 155.

²² *Provinciaalse Overijsselse- en Zwolse Courant*, 12-05-1865.

dicht bij vrienden en bij zoon Johann konden zijn. In het jaar 1870 volgden zij met belangstelling en enige zorg de ontwikkelingen in de Frans-Duitse oorlog. Het leger werd gemobiliseerd en ook Vogel bood zijn diensten aan, ondanks zijn 65-jarige leeftijd. Hij werd op 21 februari 1870 door Thorbecke gevraagd militiecommissaris in Groningen te worden. De militiecommissaris zag erop toe dat de lotingen voor de dienstplicht goed verliepen. In 1871 verruilde hij Groningen voor Alkmaar. Daar waren de Vogels wederom dichterbij de buurt van familie, dit keer bij Willem. Zij werden echter vaak geveld door de "Alkmaarsche koorts".²³ Daarnaast beviel het Vogel allerminst dat hij voor zijn werk vaak lange reizen moest ondernemen, die in die tijd per postkoets of beurtschip gingen. Het Nederlandse spoorwegnet was toen niet erg omvangrijk, en de "lotingsreizen" brachten Vogel geregeld naar afgelegen uithoeken van de provincie. De aanhoudende ziekte van Vogel en zijn vrouw zorgde ervoor dat hij op 1 januari 1875 zijn verzoek tot overplaatsing ingewilligd zag. Het gezin vertrok naar Leiden, zijn "laatste standplaats".

Herinneringen uit *die Heimath*

Vogel benadrukte keer op keer dat hij sinds het verlaten van zijn geboortegrond in 1817 een onverminderd verlangen koesterde Halbau terug te zien. De militaire plicht had zo'n lange reis echter steeds verhinderd. Eenmaal gepensioneerd zag Carl eindelijk de kans samen met zijn Louise de gedroomde *Heimath*-reis te maken. Ook Willem was geïnteresseerd in zijn vaders land van herkomst, en sloot zich met zijn vrouw Cornélie aan. In augustus 1882 vertrokken ze naar Hannover. Van daaruit vertrokken ze naar Berlijn. Ze brachten enkele dagen in de Duitse keizerlijke hoofdstad door, waar ze musea, kunstwerken, parken en de paleizen te Potsdam bezochten. De Vogels vervolgden de reis naar Halbau, dat via Frankfort aan de Oder in een dag te bereiken was. Na 66 jaar was Carl weer terug in zijn geliefde geboortedorp. De familie bezocht Carls ouderlijk huis en het graf van zijn moeder. Na Halbau werd nog een aantal dagen Dresden bezocht, alvorens via Leipzig en Mainz de terugreis naar Leiden te ondernemen. Daar, in zijn woning aan het Rapenburg, schreef Carl Theodor August Vogel zijn *Herinneringen*, die hij afsloot op 5 december 1886, toen hij het 200 pagina's tellende gedenkschrift als Sinterklaascadeau aan Willem gaf. In 1888 kreeg Vogel eervol ontslag

Carls graf in Leiden, vermoedelijk 1893.
Haags gemeentearchief.

als militiecommissaris in het derde district van Zuid-Holland. Het echtpaar vierde in 1891 zijn diamanten bruiloft, een groot feest met meer dan honderd gasten. Geïnterviewd door het *Leidsch Dagblad* keek de oude Carl nog eens terug op zijn militaire loopbaan, die 75 jaar eerder was begonnen. Hij vroeg zich hardop af of er nog iemand in leven zou zijn van die groep cadetten met wie hij op 11-jarige leeftijd de avontuurlijke reis naar Samarang ondernam.²⁴ Vogel overleed op Oudejaarsdag 1893 in de leeftijd van 88 jaar en werd met militaire eer begraven op het Leidse kerkhof De Groenesteeg.

Met dank aan Ben Schoenmaker en Caroline de Westenhol.

²³ Wat deze ziekte inhield is niet duidelijk, maar Vogel vermeldde dat hij telkens als hij Alkmaar bezocht last kreeg van deze mysterieuze 'Alkmaarsche koorts'.

²⁴ 'Een zestigjarig jubileum', *Leidsch Dagblad*, 23 november 1891.

'Om Vrede Wille'

De houding van de schutterij tijdens de religieuze onrust van 1566

Drs. Eveline van der Pool

Leonaert Bramer, Delftse schutterij, 1606-1674.
Rijksmuseum Amsterdam.

'Up huyden den 5en Octobris anno 1566 is bij den regierders, ziende dat die schutters, ontboden zijnde, nyet en quamen omme hemluyden te assisteren.'¹ Deze woorden zijn geschreven in een brief aan de landvoogdes Margaretha van Parma door het verontruste stadsbestuur van Delft. Het stadsbestuur had namelijk verwacht dat, op 5 oktober 1566, de schutterij hen zou komen helpen tijdens de onrust in de stad. De schutters waren echter niet op komen

dagen. Een aantal dagen later eiste het stadsbestuur een uitleg van de schutterij over haar weigering op te treden tijdens de plundering van het franciscanerlooster door beeldenstormers. Als antwoord gaven de schutters het stadsbestuur te kennen geen partij te willen kiezen in de religieuze onrust binnen de stad. Bij de plunderingen van de kerken zouden de schutters het stadsbestuur graag willen assisteren om de orde en rust in Delft terug te brengen, maar een gere-

¹ J. Smit, 'Hagepreken en Beeldenstorm te Delft, 1566-1567', *Bijdragen en mededelingen van het Historisch Genootschap* 45 (1924) 243.

formeerde eredienst in de stad tegenhouden ging hen te ver. Dit zou namelijk inhouden dat de schutters gedwongen werden partij te kiezen tegen hun eigen familie en vrienden. Dit zou volgens de schutters uitlopen tot 'grote bloetstorting'.² De schutterij vond het niet haar taak om de ketterplakkaten van de koning uit te voeren. Werd dit wel van de schutterij verwacht dan zou de eendracht binnen de stad teniet gedaan worden, terwijl 'eendrachtelicheyt ende tranquilliteit' zo belangrijk waren voor Delft.³

Met deze woorden van de schutterij werd het stadsbestuur in een van de roerigste perioden uit de geschiedenis overgeleverd aan de weerwil van de burgers. De manier waarop de schutterijen reageerden op de gebeurtenissen in 1566-1567 had directe gevolgen voor het verloop van de beeldenstorm. Zou de verspreiding van de beeldenstorm anders zijn verlopen wanneer het stadsbestuur ter preventie van het geweld andere beslissingen had genomen en gaf de houding van de schutterij in dit religieuze conflict de doorslag?

Het ontstaan van de schutterij

De schutterij werd in de middeleeuwen opgericht als plaatselijke militia die de stad moest beschermen tegen externe aanvallen van vijandelijke legers of de orde intern handhaafde bij oproer, onrust of stadsbranden. De taken van de schutterij waren zodoende te vergelijken met die van de hedendaagse politie, brandweer of het leger.

Het ontstaan van de schutterij is terug te leiden naar de militaire verplichtingen van de burgers, de zogenaamde heervaart. In tijden van oorlog had de heer het recht een contingent burgers op te roepen voor de dienstplicht. Het aantal mannen dat aan de heervaart deel moest nemen hing af van het aantal inwoners van een stad. Het animo voor de heervaart was nooit erg groot, vanwege de eindeloos durende belegeringen die de mannen lang van huis en haard weg hielden. Het stadsbestuur loste dit probleem op door zijn heervaartplichtigen aan te wijzen of te kiezen middels een loting. De onwillige burgers vormden een groot probleem in het leger van de heer. De heervaart werd in latere tijden door de poorters afgekocht, hierdoor kreeg de heer de mogelijkheid huurlingen in

dienst te nemen.⁴ De taak om de orde, rust en veiligheid binnen de stadsmuren te bewaren berustte bij alle poorters van een stad, niet alleen bij de schutterij. De bewaking van de stadsmuren werd door de komst van de gilden georganiseerd in een collectieve stadsverdediging. Elk gilde werd verantwoordelijk voor de bewaking van een deel van de verdedigingswerken. In de late dertiende eeuw ontstaan er schuttersverenigingen van burgers die op vrijwillige basis oefenden in het hanteren van de pijl en boog. De naam schutterij kwam waarschijnlijk van het middelnederlandse *scut* of *scutte*, iemand die schiet of zich in schieten beoefende.

De schutters werden ingedeeld volgens de wapens die zij hanteerden: de handboogschutters, de voetboogschutters of de kloveniers. Een klovenier was een man die met een culverin of clover schoot. Dit wapen dat uit de vijftiende eeuw stamde, was de voorloper van het musket. De compagnieën van de schutterij werden vernoemd naar de kleur van het vaandel dat zij voerden. Aan het einde van de zestiende eeuw waren dit het blauwe vendel, het oranje vendel, het witte vendel en het groene vendel.⁵ De vendels kwamen een of twee keer per maand bijeen op hun eigen oefenterrein: de doelen. Een schutterscompagnie- of vendel werd weer opgedeeld in kleinere eenheden, de zogenaamde rotten. Elk rot werd geleid door een rotmeester die het commando voerde over 10 tot 25 man.⁶

Het schieten was niet het enige waar een schutter zich mee bezighield. Naast zijn aanwezigheid tijdens godsdienstige parades, vervulde de schutter in vrede tijd verschillende functies binnen de stedelijke gemeenschap. Voor de plaatselijke elite was het toetreden tot de schutterij vaak een opstapje naar prestigieuze posten, meestal binnen het stadsbestuur. Het stadsbestuur vaardigde de schuttersordonnanties uit met daarin de plichten van de schutters. Het aantal schutters werd berekend naar het aantal inwoners van de stad. Om het machtsevenwicht binnen een stad te bewaren werd er een minimum en een maximum aan het aantal toetredingen binnen het schuttersgilde ingesteld. De schutterij kon als goed getrainde en bewapende burgermilitie het stadsbestuur tot steun zijn, maar ook een gevaar betekenen voor de gevestigde macht. Logisch dat de benoemingen van schutters en hoofdmannen binnen de schutterij een punt van aan-

² J. Soutendam, 'Beeldenstormerij te Delft in augustus en october 1566', *Bijdragen voor Vaderlandsche Geschiedenis en Oudheidkunde* 9 (1877) 199.

³ Soutendam, 'Beeldenstormerij', 199-200.

⁴ M. Carasso, 'Der Stede scut. De schuttersgilden in de Hollandse steden tot het einde der zestiende eeuw', in: M. Carasso (red.) *Schutters in Holland, kracht en zenuwen van de stad* (Zwolle 1988) 16-36 aldaar 16-19.

⁵ R. Boitet, *Beschrijving der Stadt Delft* (Delft 1729) 523.

⁶ J.J. Woltjer, *Op weg naar tachtig jaar oorlog* (Amsterdam 2011) 374; P. Knevel, *Burgers in het geweer* (Hilversum 1994) 16,18,31,38,49,67; A. Duke, *Reformation in the Low Countries* (Londen 2003) 141.

Jacobus Ludovicus Cornet, Waterslootste poort te Delft, 1825-1882. Rijksmuseum Amsterdam.

dacht werd voor het stadsbestuur. De namen van de nieuwe hoofdmannen moesten ter goedkeuring voorgelegd worden aan het stadsbestuur, waarna zij na hun benoeming een eed van trouw aflegden ten overstaan van de schout, burgemeesters en schepenen. Een van de plichten van de schutters was het stadsbestuur te steunen in tijden van oproer of onrust in de stad.⁷ In augustus en september 1566 riepen de stadsbesturen tijdens de religieuze onrust de hulp in van hun schutterijen. De schutterij kon door in te grijpen of juist afzijdig te blijven, binnen dit godsdienstige conflict een grote invloed uitoefenen op het verloop van de beeldenstorm. In de Nederlanden heerste er sinds de opkomst van het protestantisme een tweedeling tussen de katholieken en de aanhangers van het nieuwe geloof. Dit uitte zich onder andere in een conflict tussen de stadsbesturen en de gereformeerden over het al dan niet toelaten van hageprekers binnen de jurisdictie van de stad. Bij een hagepreek werd er een kerkdienst gehouden in de open lucht. Bij impopulaire maatregelen overlegden de stadsbesturen vaak met hun schutterijen om zo de orde en rust binnen hun stad te kunnen waarborgen.

De rol van de schutterij van Delft tijdens de religieuze onrust van 1566

Wanneer de schutterij het stadsbestuur tijdens de onrust besloot te helpen door bijvoorbeeld de katholieke kerken te beschermen, zoals in Brugge en

Leuven gebeurde, ontstond er geen beeldenstorm. In de steden waar de schutterij weigerde op te treden tegen hun gereformeerde medeburgers kwam het vaak tot ongeregelheden. Het stadsbestuur stond in dit geval machteloos en kon niets anders doen dan proberen om een verdere uitbarsting van geweld te voorkomen.⁸ Het stadsbestuur van Delft riep tijdens de religieuze onrust van 1566 de hulp in van de plaatselijke schutterij, en zij reageerde als volgt:

Aan de vooravond van 24 augustus 1566 sijpelden in Delft de eerste berichten door over een beeldenstorm in Vlaanderen. Door tegenstrijdige berichten vanuit het centrale bestuur in Brussel over het handhaven van de openbare orde was het stadsbestuur aangewezen op de welwillendheid van de lokale schutterij. Het stadsbestuur zag zich, door de ongeregelheden in het zuiden van de Nederlanden, genoodzaakt over te gaan tot de preventie van het geweld binnen zijn eigen stadsmuren. Aangemoedigd door het stadsbestuur besloten de geestelijken en de burgers van Delft om zo veel mogelijk kostbaarheden uit de kerken, kloosters en van altaren in veiligheid te brengen naar het Vondelingenhuis. In de ochtend van 24 augustus kwam er bij het stadsbestuur het bericht binnen dat er plunderingen aan de gang waren in de Oude Kerk. De schout werd erop uitgestuurd om het gepeupel onder aanvoer van Adriaan Menninck, een fanatiek calvinist en prominent lid van de gereformeerde gemeente in Delft, tot bedaren te brengen. Nog dezelfde dag werd er vanuit het stadsbestuur de mededeling gedaan dat de wacht in de stad verdubbeld zou worden: 'Up huyden den 24en Augusti a(nn) o 1566 is bij den regierders dezer stede, ziende ende bemerckende, dat die ghemeente gaende werde ende tot alle nyeuwicheyt gheinclineert es, die wacht verdubbelt ende is oock verstaen ende gheresolveert, dat zij tot meerder zeeckerheyt aen zullen nemen zeeckere ghetaele van zoldaten.'⁹ Tot de komst van deze soldaten werden er wachtposten uitgezet bij de kerkhoven, kerkdeuren en op de hoeken van de straten om eventuele oproerkraaiers in de kraag te vatten.¹⁰

In de nacht van 24 op 25 augustus verzamelden enkele beeldenstormers zich voor het *franciscanerklooster* in een poging een kruis op het kerkhof omver te werpen. De reputatie van de franciscaner monniken was zeer slecht te noemen. Dit was mede te wijten aan de alarmerende geruchten over de op handen zijnde

⁷ Carasso, 'Der Stede scut', 20-27.

⁸ Ibidem, 31,32; G.Parker, *The Dutch revolt* (Londen 1985) 79.

⁹ Smit, 'Hagepreken', 236-237.

¹⁰ Ibidem; J.Scheerder, *De beeldenstorm* (Haarlem 2008) 38.

Cornelis Liefrinck, Schutterij van Leiden in slagorde op de Mokerheide 1622.
Rijksmuseum Amsterdam.

komst van de Spaanse Inquisitie. De inquisitie was een rechtbank die belast was met het opsporen van, het onderzoek doen naar en de veroordeling van ketteren. Naast een pauselijke inquisitie, zoals de Hollandse inquisiteur en bisschop Wilhelmus Lindanus, was er ook een inquisitie ingesteld door de koning van Spanje. Vanwege zijn geheimzinnigheid, afschrikwekkende ketterverbrandingen en antiprotestantse propaganda kreeg de Spaanse Inquisitie al snel een slechte reputatie: de Inquisitie zou wreed zijn en een groot aantal slachtoffers maken. Het gerucht ging dat de franciscaner monniken van Delft op verzoek van de koning voor de Inquisitie een *librum dictum sanguinarium* aan het samenstellen waren, met namen van de gereformeerden en hun katholieke sympathisanten. De opinie binnen Delft liep uiteen over de precieze bedoeling van dit *Bloetboek*, maar over een ding was het publiek het wel eens, de franciscaner monniken zouden verkeerde bedoelingen hebben met de mensen op deze lijst. Na de bestorming van het *franciscanerklooster*, werd een overval op het Sint-Agathaklooster en het Sint-Claraklooster voorkomen

door de tussenkomst van de schutterij. Omstreeks middernacht verzamelde zich een menigte voor het stadhuis, waar pistolen werden afgevuurd op de deur van het stadhuis. Het stadsbestuur verklaarde later dat: 'eenighe met luyder stemme geropen werde: 'Vive les geus', en (de) op de deure van stadthuys gelooopen en(de) eenighe pistoletten losgeschoten worde, sulcx dat die wachte, die in stadthuys was, nyet uuyt en dorsten.'¹¹ De wachtman durfde het stadhuis pas te verlaten toen er assistentie werd verleend door de schutterij om de beeldenstormers van de Markt en de straten te verwijderen. Claes Duyst, de zwager van Adriaan Menninck, bracht met enkele gewapende metgezellen op 31 augustus een bezoek aan het stadsbestuur om toestemming te krijgen de altaren te verwijderen uit beide parochiekerken en het *franciscanerklooster*, zodat Albrecht van der Houff, een uitgetreden pastoor uit Scheveningen, daar kon prediken. Dit keer geen woeste vernielzucht, maar een brutaal verzoek om een doel te bereiken: een gezuiverde kerk voor de prediking van de nieuwe leer. De eerdere vernielzucht was waarschijnlijk aangewakkerd

¹¹ Soutendam, 174.

Coenraat Decker, Gezicht op de stadsdoelen en chirurgijnskamer te Delft, 1678-1703. Rijksmuseum Amsterdam.

door de gebeurtenissen in Antwerpen. De vernielingen in Delft werden echter uitgevoerd door een aantal prominente burgers van de stad. Een tweede eis die de mannen stelden aan het stadsbestuur van Delft was dat de franciscaner monniken uit de stad zouden worden verwijderd, omdat zij 'principael autheurs gheweest zijn van het bloetboeck' en dat in hun klooster 'zeeckere cedullen gevonden werden met namen van zekere personen'.¹²

Ook eisten zij dat het *franciscanerklooster* aan hen toegewezen zou worden om daar hun preken te houden. In eerste instantie weigerde het stadsbestuur op het verzoek van Claes Duyst in te gaan en werd er voor een harde lijn gekozen. De schutterij werd ontboden op het stadhuis, waar zij voorgelezen werden uit een brief van Margaretha van Parma, waarin de landvoogdes beval de stad voor de katholieken te behouden, schending van de kerken tegen te gaan en de predikanten de stad uit te zetten. Het stadsbestuur verzocht de schutterij om hen met geweld te assisteren, mochten de gereformeerden zich van een kerk meester maken. Mede door de brief van de landvoogdes wist het stadsbestuur de schutters te bewegen tot een belofte van gehoorzaamheid. Voor de zekerheid werd aan de burgemeesters toestemming gegeven om de eerder genoemde 50 of 60 soldaten in te huren om de orde in de stad te bewaren. Nu de militaire steun van de soldaten en de schutterij verzekerd leek, durfde het stadsbestuur de parochiekerken vanaf 8 september open te stellen voor

de katholieke mis. Op deze manier werd er gehoor gegeven aan het verzoek van de landvoogdes om de katholieke eredienst ongestoord doorgang te laten vinden. De gereformeerden mochten preken op de door het stadsbestuur aangewezen plaats buiten de stad. De belofte van de schutterij hield immers in dat zij de orde en rust zouden bewaren tijdens deze reformatische diensten.¹³

Begin oktober 1566 werd door het stadsbestuur vergaderd over de vraag of de gereformeerden tijdens de wintermaanden bijeen mochten komen op het open veld buiten de stad. Een aantal leden van het stadsbestuur was bereid om op eigen kosten en 'om vrede wille' een schuur te laten bouwen buiten de Waterslootsepoort. Een aantal burgers vond dit voorstel niet ver genoeg gaan. Het gevolg hiervan was dat op 5 oktober het *franciscanerklooster* voor de tweede maal bestormd werd, dit keer werden de vernielingen verricht door een groep vrouwen. Het idee hierachter was dat de mannen van de schutterij zouden weigeren op te treden tegen de vrouwen. De schout beval de schutters een einde te maken aan de plundering van het klooster. Slechts een handvol schutters gaf hieraan gehoor, maar zij konden weinig uitrichten tegen de beeldenstormers. Het stadsbestuur slaagde er dit keer niet in de schutterij tot ingrijpen te bewegen. De schutters verklaarden echter dat zij er wel toe bereid waren, maar dan moesten de noodklokken van de stad geluid worden. De noodklokken luiden zou door kwaadwillenden opgevat kunnen worden als signaal om te gaan plunderen. Na een spoedvergadering besloot het stadsbestuur niet over te gaan tot het luiden van de noodklok uit angst voor plunderingen door de in Delft aanwezige schippers, wevers, zakdragers en ander volk. Op 9 oktober eiste het stadsbestuur een uitvoerige verklaring van de schutters over hun weigering om op te treden tijdens de plundering van het klooster. In een verklaring lieten zij weten wel tegen de plunderingen van de kerken te willen optreden, maar niet tegen een gereformeerde eredienst binnen de stad. Zij zouden dan gedwongen worden partij te kiezen tegen hun medeburgers, onder wie hun familieleden en vrienden. Volgens de schutters was het niet hun taak om de ketterplakaten van de koning uit te voeren. Hiermee zou, in hun ogen, de eendracht binnen de stad teniet gedaan worden, terwijl 'alle eendrachtelicheyt ende tranquilliteit' zo belangrijk waren voor de stad.¹⁴ Om de orde binnen Delft te bewaren zag het stadsbestuur

¹² Drees, 'De beeldvorming Nederland - Spanje voor en na de Vrede van Munster', *De Zeventiende Eeuw* 13 (1997) 163-170, aldaar 166, Duke, *Reformation*, 131; Parker, *The Dutch Revolt*, 78.

¹³ Duke, *Reformation*, 131, 132; Smit, 217, 219, 238.

¹⁴ Soutendam, 199-200.

geen andere oplossing dan toe te geven aan de eisen van de burgers door het *franciscanerklooster* te laten evacueren en de monniken onder te brengen in het Vondelingenhuis en het Oudemannenhuis.¹⁵

De gevolgen voor de schutterij van Delft

De volgende dag stuurde het stadsbestuur een delegatie naar Brussel om de landvoogdes te verzoeken stadhouder Willem van Oranje te sturen, zodat hij orde op zaken kon komen stellen in Delft. Nog diezelfde dag brachten twee commissarissen van het Hof van Holland een bezoek aan de stad om samen met de bestuurders de voetboogschutters de eed van trouw opnieuw af te laten leggen. Zo wilden zij een herhaling van de gebeurtenissen van de vorige dag voorkomen en proberen inzicht te krijgen waar de loyaliteit van het schuttersgilde lag. De eed zou worden voorgelezen door de hoofdmannen en de leden van de schutterij. Slechts zeven of acht schutters waren hiertoe bereid, de rest weigerde de eed opnieuw af te leggen en eisten eerst overleg met de handboogschutters. In de hoop de schutters onderling te verdelen ontbood het bestuur de volgende dag de handboogschutters naar het stadhuis. Ook zij weigerden de eed van trouw opnieuw af te leggen en eisten op hun beurt overleg met het kloveniersgilde. Na onderling overleg kozen de schutters acht afgevaardigden, die een verzoekschrift met eisen aanboden aan het stadsbestuur. Een van de eisen was dat ieder rot van 25 man voortaan zelf twee of drie personen mochten voordragen waaruit het stadsbestuur een nieuwe hoofdman kon kiezen. Een tweede eis was dat in geval van moeilijkheden of belangrijke kwesties de hoofdmannen met de schuttersgilden in overleg konden gaan in de doelen. De laatste eis was dat de burgemeesters het de hoofdmannen niet mochten verbieden om een schuttersvergadering bijeen te roepen. Zouden deze eisen van de schutterij ingewilligd worden, dan waren zij verzekerd van een vaste stem binnen het stadsbestuur. De politieke macht in Delft was in handen van een elitaire groep. De eisen die de schutters stelden zorgden ervoor dat de besluitvorming binnen de stad radicaal veranderde, waarbij de macht van de burgemeesters verminderde. De onderhandeling duurde een volle week. Het stadsbestuur deed enkele concessies op de punten van het benoemingsrecht en de vrije schuttersverga-

deringen, in de hoop dat de stadhouder snel zou arriveren in de stad. Het stadsbestuur weigerde de schutters echter iedere vorm van inspraak binnen het bestuur van de stad. Zulke ingrijpende veranderingen konden namelijk alleen met toestemming van de stadhouder of het Hof van Holland worden doorgevoerd. Hierop reageerden de schutters door aan te geven dat hun enige verplichting aan de stad hun aanwezigheid tijdens godsdienstige parades was. Ook eisten zij een transcriptie van de oorspronkelijke schuttersordonnanties. De schutters vonden het namelijk redelijk dat ook zij 'kennisse behoeren te hebben, waer duer waer omme, ende waer inne' zij als schutters hun 'lijff, goet ende bloet voor setten'.¹⁶ Ook gaven de schutters te kennen dat zij niet tegen de gereformeerde medeburgers wilden optreden of een gereformeerde eredienst in de stad zouden tegenhouden. De schutters gaven als reden dat zij zichzelf beschouwden als beschermers van de stedelijke eendracht. Dit was eigenlijk een aansporing voor het stadsbestuur om de gereformeerden eindelijk een eigen kerkgebouw te geven. De burgemeesters wierpen tegen dat zij, in overeenstemming met het akkoord van de landvoogdes, de gereformeerden een houten preekschuur buiten de stad hadden toegestaan. Honend deelden de schutters aan het bestuur mee dat er in die schuur nog geen kwart van alle belangstellenden paste. De schutters maakten het stadsbestuur duidelijk dat het verzoek om een kerkgebouw over te dragen aan de gerefor-

Dirck van Delen, *Beeldenstorm in een kerk*, 1630. Rijksmuseum Amsterdam.

¹⁵ Duke, 143; Smit, 220, 222, 243, 244; Soutendam, 199-200; Israel, *De Republiek, 1477-1806* (Franecker 1996) 162; Knevel, *Burgers*, 69, 70, 81; Grayson, 'The civic militia in the County of Holland, 1560-1581. Politics and public order in the Dutch Revolt', *Low Countries Historical Review* 95 (1980) 35-63, aldaar 46.

¹⁶ Smit, 220-222.

Bartholomeus van der Helst, Schuttersmaaltijd ter viering van de Vrede van Münster, 1648. Rijksmuseum Amsterdam.

meerden, nu gedaan werd door 200 man, maar dat er de volgende dag met gemak 2.000 of 3.000 man voor het stadhuis konden staan. Onder dreigement van dit volksoproer kon het stadsbestuur niet anders dan aan de eisen van de schutters toegeven. Op 12 oktober werd het *franciscanerklooster* aan de gereformeerden toegewezen. Zij kregen toestemming een kerkenraad te installeren en twee predikanten aan te stellen die op alle zondagen en heiligendagen mochten prediken. Ook konden zij het kerkhof gebruiken om hun doden volgens de nieuwe leer te begraven. In de resolutie die hierop volgde probeerden de stadsbestuurders de illusie in stand te houden dat het besluit voortgekomen was in goed overleg met de burgers en de hoofdmannen van de schutterijen van Delft.¹⁷

In de maanden daarna werd er hard gewerkt aan een nieuwe schuttersordonnantie, hoewel deze afhankelijk was van de instemming van de stadhouder. Willem van Oranje was begin januari 1567 onderweg uit de Zuidelijke Nederlanden naar het noorden. Eenmaal in Delft aangekomen eiste hij dat de gereformeerden het *franciscanerklooster* zouden verlaten en genoeg zouden nemen met de voor hen gebouwde schuur buiten de Waterslootsepoort. Na de terugkomst van de stadhouder in het gewest Holland nam de machtspositie van de schutterij met rasse schreden af. Dit was te merken aan de nieuwe schuttersordonnantie uit februari 1567, die slechts een slappe afspiegeling was van de oorspronkelijke

eisen van de Delftse schutterij. Elk rot kreeg inderdaad het recht drie personen voor de functie van hoofdman voor te dragen, maar deze functie was niet verbonden met een plaats in het stadsbestuur. De hoofdmannen kregen wel het recht om bij het pensioen of overlijden van een schutter deze te vervangen. De weigering van een schutter om de burge-meesters bij te staan in de verdediging van de stad werd verbonden met het verlies van het burgerschap en een flinke geldboete. Schuttersvergaderingen mochten alleen met de toestemming van de burge-meesters plaatsvinden en het recht op inspraak in het bestuur ontbrak eveneens in de ordonnantie.¹⁸

Tot slot

De manier waarop de schutterijen reageerden op de gebeurtenissen in 1566-1567 had directe gevolgen voor het verloop van de beeldenstorm. In steden waar de schutterijen besloten het stadsbestuur te helpen de onrust onder hun burgers in te dammen, ontstond er geen beeldenstorm. De schutterij van Delft weigerde echter op te treden tegen hun gereformeerde medeburgers. Hadden de bestuurders van Delft de beeldenstorm in hun stad kunnen voorkomen door andere beslissingen te nemen? Om inzicht te krijgen op de gebeurtenissen in Delft is het artikel van Smit uit 1924 *Hagepreeken en Beeldenstorm te Delft, 1566-1567* een interessante bron om te gebruiken. In het artikel heeft Smit een uitgaand stuk van het Hof van Holland uit het stads-

¹⁷ Ibidem; Duke, 137, 139, 143; Knevel, 74-77; Soutendam, 184, 191-195, 199, 200.

¹⁸ Knevel, 76; Smit, 221, 222; Grayson, 47-50.

archief van Delft gebruikt om de gebeurtenissen tijdens de religieuze onrust van 1566 van dag tot dag te bespreken. Uit deze bron blijkt dat het stadsbestuur en de schutterij van Delft niet op één lijn stonden. De steun die de schutterij aan de gereformeerden gaf was een middel geweest om zich een machtspositie in het stadsbestuur te verwerven. Het toegeven van het stadsbestuur was een middel om de stedelijke eendracht te bewaren. Het lukte het stadsbestuur niet om de beeldenstormers uit de stad te verdrijven, omdat het onvoldoende steun kreeg van de schutterij. De bestuurders hebben vele malen de gereformeerde prediking in en rondom de stad verboden 'om vrede wille', maar kregen pas na de komst van stadhouder Willem van Oranje en de inkwartiering van Spaanse soldaten genoeg mogelijkheden om hun machtspositie te herstellen. Op bevel van de landvoogdes Margaretha van Parma liet het stadsbestuur de preekschuur buiten de Waterslootsepoort afbreken. Op 30 maart 1567 verklaarden twee timmerlieden dat zij na Pasen op bevel van de magistraat 'ghedemolieerd en(de) grondelinge offghebroken hebben t huys, t welck onlanx daer te voeren buyten die Waterslootsche poorte deser stede ghetimmerd was.' De gereformeerden in Delft gingen hierop weer ondergronds.¹⁹

Paulus Matthysz., Lijst van de 54 hoofdofficieren van de schutterij 1650. Rijksmuseum Amsterdam.

Literatuur:

- ▶ Boitet, R., *Beschrijving der Stadt Delft* (Delft 1729)
- ▶ Carasso, M., 'Der Stede scut. De schuttersgilden in de Hollandse steden tot het einde der zestiende eeuw' in M. Carasso (red.) *Schutters in Holland, kracht en zenuwen van de stad* (Zwolle 1988) 16-36 aldaar 16-19.
- ▶ Drees, M.M., 'De beeldvorming Nederland-Spanje voor en na de Vrede van Munster', *De Zeventiende eeuw* 13 (1997) 163-170.
- ▶ Duke, A., *Reformation in the Low Countries* (Londen 2003).
- ▶ Grayson, J.C., 'The civic militia in the County of Holland, 1560-1581. Politics and public order in the Dutch Revolt', *Low Countries Historical Review* 95 (1980) 35-63.
- ▶ Israel, J.I., *De Republiek, 1477-1806* (Franeker 1996).
- ▶ Knevel, P., *Burgers in het geweer* (Hilversum 1994).
- ▶ Parker, G., *The Dutch revolt* (Londen 1985).
- ▶ Scheerder, J., *De beeldenstorm* (Haarlem 2008).
- ▶ Smit, J., 'Hagepreken en Beeldenstorm te Delft, 1566-1567', *Bijdragen en mededelingen van het Historisch Genootschap* 45 (1924) 206-250.
- ▶ Soutendam, J., 'Beeldenstormerij te Delft in augustus en oktober 1566', *Bijdragen voor Vaderlandsche Geschiedenis en Oudheidkunde* 9 (1877) 173-220.
- ▶ Woltjer, J.J., *Op weg naar tachtig jaar oorlog* (Amsterdam 2011).

¹⁹ Duke, 138,143; Israel, *De Republiek*, 162; Smit, 250.

Britse operaties op Java, de terugkeer van het KNIL en de komst van de KL, oktober 1945 tot juni 1946

Dr. P.C. Boer

De terugkeer van de Nederlands-Indische land- en luchtmacht naar Nederlands-Indië na de Japanse capitulatie op Victory over Japan (vJ) Day verliep moeizaam. De beschikbare strijdkrachten waren gering in aantal en verspreid in het Pacific-gebied. De gevechtseenheden van het Koninklijk Nederlands-Indisch Leger (KNIL) bestonden uit één bataljon infanterie en een tweetal Militaire Luchtvaart (ML) squadrons en opereerden onder Australisch operationeel bevel. De pas op 15 augustus 1945 voor Nederlands-Indië verantwoordelijk geworden Britse geallieerden hadden onvoldoende troepen ter beschikking voor een snelle bezetting en ontwapening van de aanzienlijke Japanse strijdkrachten op met name Java en Sumatra. De Britse troepen zaten bovendien ver weg in Birma, terwijl er onvoldoende scheepscapaciteit beschikbaar was. De oorlog was sowieso niet direct afgelopen op vJ Day (15 augustus 1945). De formele overgave vond plaats in de Baai van Tokio op 2 september. De Japanse opperbevelhebber in zuidoost Azië onder wie geheel Nederlands-

Indië ressorteerde, veldmaarschalk graaf Hisaichi Terauchi, wachtte op een formele bevestiging van de capitulatie uit Tokio. Hij gaf zich pas op 12 september over aan admiraal Lord Louis Mountbatten, de Supreme Allied Commander South East Asia Command (SAC-SEAC). Terauchi had de Indonesiërs onafhankelijkheid beloofd.^o

Nederlands-Indië werd op Brits verzoek opgesplitst in twee *operational area's*. De Britten beperkten hun verantwoordelijkheid tot Java, Sumatra, Bali, Lombok, Madoera en de Kleine Soenda Eilanden. De Australiërs werden verantwoordelijk voor Borneo, Celebes en de eilanden verder naar het oosten inclusief Nederlands Nieuw-Guinea. In dit gebied kon het Nederlandse gezag snel worden hersteld. Dat was geheel anders op Java en Sumatra. Admiraal Mountbatten beval op 3 september de 17 augustus 1945 met Japanse goedkeuring uitgeroepen Indonesische republiek onmiddellijk te ontbinden. Leider ir. Sukarno (in september president) legde die order naast zich neer.¹

Dit artikel beoogt de militaire situatie en de ontwikkeling daarvan in de eerste negen maanden na vJ Day te beschrijven. De focus is daarbij op de toestand op Java, hoofdeiland van Nederlands-Indië, waar de situatie het ernstigst was. Dat kwam mede omdat de Japanse troepen zich daar aanzienlijk slechter dan op Sumatra aan de orders van de Britten hielden. Operaties worden kort globaal beschreven, de nadruk ligt op organisatie en (personeel en materieel) logistiek. Er wordt niet ingegaan op politieke ontwikkelingen en de hulpverlening en overige activiteiten van de Brits-Nederlandse Recovery of Allied Prisoners of War and Internees (RAPWI) organisatie.² Aan de orde komen alleen de militaire activiteiten gericht op de beveiliging van de activiteiten van deze organisatie. Het artikel is verder beperkt tot de inzet van de Britse, Nederlandse en Nederlands-Indische land- en luchtmacht, alsmede de Nederlandse Mariniersbrigade. Op acties van de Indonesische strijdkrachten en jongeren strijdgroepen, alsmede misstanden tijdens de zogenaamde Bersiap periode wordt evenmin ingegaan.

Aankomst van het Advanced Headquarters RAF-NEI op 7 oktober 1945.

Collectie auteur.

Stuart tanks van het 11th Cavalry Regiment te Batavia in november 1945. Het 11th Cavalry arriveerde op 29 oktober 1945 en kwam onder operationeel bevel van de 23rd Indian Division.

Nationaal Archief, toegangsnummer 2.24.01.09 collectie Anefo. Netherlands Indies Government Information Service.

De komst van de Britten.

De eerste reguliere Britse troepen die 29 september te Batavia aankwamen, waren behalve stafpersoneel vooruitgeschoven echelons van de 23rd Indian Division, circa 1.000 man van voornamelijk het bataljon 1/ Seaforth Highlanders (van de 1st Indian Infantry Brigade) en enkele kleinere eenheden. Genoemde divisie vormde met de 26th Indian Division (bestemd voor Sumatra) de hoofdmacht van het 15th Indian Army Corps dat met *'over-riding priority'* naar Java en Sumatra werd overgebracht. Het zou echter tot eind oktober duren voor alle in eerste instantie voor Java bestemde troepen operationeel waren.

Gedwongen door een gebrek aan troepen 'bezette' het Britse leger op Java, vanaf 1 oktober gesteund door de Royal Air Force (RAF), eind september en in oktober slechts een aantal enclaves. Gebieden met daarin Batavia, Buitenzorg en Bandoeng, deze drie steden later verbonden met corridors rond de hoofdwegen, en gebieden rond Semarang en Soerabaja. Dit waren zoge-

naamde *key area's*, maar zelfs het veilig stellen daarvan ging gepaard met veel problemen. Het verzekeren van de orde en rust meende men te kunnen realiseren door het vestigen van een groot aantal controleposten met een bezetting van maximaal een peloton. Om de Indonesiërs niet te provoceren werd handhaving van orde en veiligheid in genoemde steden aanvankelijk overgelaten aan het Indonesische bestuur en de Indonesische politie. Die zouden slechts worden geassisteerd. Een geplande opmars naar Malang in oost Java moest desondanks worden afgeblazen. Ook in andere gebieden op Java moest de RAPWI het zonder geallieerde militaire bescherming stellen en was de organisatie voor de hulpverlening afhankelijk van afspraken met Indonesische functionarissen en het Japanse leger. Al kort na 19 oktober 1945, toen Britse troepen landden te Semarang, begon de militaire situatie uit de hand te lopen. Het zou snel van kwaad tot erger worden. Tussen eind oktober en eind december 1945 arriveerden in Java dan ook ter versterking de 5th Indian Division, de 5th Parachute Brigade, de 36th Indian Infantry Brigade (van

de 26th Indian Division) en een aantal kleinere eenheden waaronder een tweetal Indian Tank Regiments, het 11th Prince Albert Victor's Own Cavalry en het 13th Duke of Connaught's Own Lancers. De Britse landstrijdkrachten werden aangeduid als Allied Land Forces Java, Bali, Lombok, Madoera. Commandeur was de commandant 23rd Indian Division.³

Aanvankelijk was er voor de Allied Land Forces onvoldoende luchtsteun. Vanaf 1 oktober was er slechts één Flight van No. 110 Squadron RAF uitgerust met (waarschijnlijk) vier De Havilland Mosquito vi jachtbommenwerpers operationeel te Kemajoran, het vroegere civiele vliegveld van Batavia. Dit vliegveld was in slechte staat en 100 octaan vliegtuigbenzine (die de Japanners niet gebruikten) was schaars omdat ze uit Singapore moest worden aangevoerd. De in september geformeerde 904 Wing bestaande uit de jachtbommenwerper squadrons No. 60 en No. 81 kwam op 17 oktober aan. Twee dagen later werden beide squadrons, uitgerust met Republic P-47D Thunderbolt IIs, te Kemajoran operationeel. Het detachement van No. 110 Squadron werd eveneens bij de wing ingedeeld.

Meer squadrons en detachementen werden later aan 904 Wing te Batavia toegevoegd. Dit betrof in oktober 1945:

No. 31 Squadron (Douglas C-47 Dakota transport vliegtuigen, een voordetachment arriveerde al op 24 sep-

tember) en No. 84 Squadron (De Havilland Mosquito vi jachtbommenwerpers). In november 1945 volgden nog: No. 47 Squadron (De Havilland Mosquito vi jachtbommenwerpers), A Flight No. 656 Squadron (Taylorcraft Auster lichte vliegtuigen, ging niet naar Batavia maar rechtstreeks naar Soerabaja),

Detachement No. 27 Squadron (Bristol Beaufighter X jachtbommenwerpers) en Detachment No. 681 Squadron (Vickers Armstrong Spitfire PR11 fotoverkenner), later 904 Wing Photo Reconnaissance (PR) Flight genoemd.

Op 1 december 1945 arriveerde te Batavia verder een detachement van No. 230 Squadron met Short Sunderland vliegboten. B en C Flights No. 656 Squadron gingen in januari 1946 direct na aankomst te Batavia naar Semarang, respectievelijk Bandoeng. Het No. 2962 Squadron RAF Regiment, uitgerust met zoeklichten, luchtdoelgeschut en pantserwagens, verzorgde vanaf eind 1945 de verdediging van Kemajoran.⁴

Oorlogsvrijwilligers ter aanvulling van het KNIL

In augustus en september 1945 begonnen detachementen van het Leger Organisatie Centrum van het KNIL met de vorming van compagnieën, respectievelijk bataljons infanterie (inf.) uit nog voor de dienst geschikte bevrijdde krijgsgevangenen en Indonesische

ovw'ers van 1-1 R.I. tijdens de training te Zuidlaren circa oktober 1945.

Collectie B.C. Cats.

militairen die zich weer meldden. Bataljons infanterie werden allereerst gevormd voor inzet op Java. Deze werden grotendeels met Britse en Australische hulp geoefend en uitgerust in Singapore en Thailand, respectievelijk te Tarakan en in Balikpapan (oost Borneo). Met het tijdens de oorlog in Australië opgerichte le bataljon infanterie (Inf. I) en het op Java in december 1945 gevormde Inf. V, kwamen er in totaal zes bataljons. Inf. I, Inf. II en Inf. IV arriveerden op 2, 4 en 5 oktober 1945 te Batavia en werden onder Brits operationeel bevel in Batavia en ten oosten en zuiden van deze stad ingezet. De operationele inzet werd gecoördineerd door enkele verbindingsofficieren onder leiding van generaal-majoor W. Schilling bij het Allied Land Forces hoofdkwartier. Pas in 1946 werden ook afdelingen veldartillerie en eskadrons vechtwagens (tanks) gevormd. In maart en april 1946 werden drie afdelingen en vier eskadrons in Java ontplooid. Het Australische leger te Balikpapan droeg in januari 1946 alle uitrusting voor de artillerie over, het Britse leger op Java in april en mei 1946 de tanks voor de eskadrons.

Verdere versterking in de Britse *operational area* van het KNIL, dat ook Australische troepen moest vervangen in de Australische *operational area*, zou uit Nederland moeten komen. Alleen al voor herstel van rust en orde op Java dacht men tenminste twee divisies nodig te hebben. Zo'n sterkte ging de mogelijkheden van het KNIL na VJ Day ver te boven. Toch werd alles op alles gezet om de vanaf eind september 1945 op Java ingezette voornamelijk Brits-Indische troepen en RAF squadrons zo snel mogelijk af te kunnen lossen.⁵

Ten tijde van VJ Day beschikte Nederland slechts over ongeveer 23 bataljons oorlogsvrijwilligers (ovw'ers) van de Koninklijke Landmacht (KL) en het Korps Mariniers, geworven voor de strijd tegen Duitsland en Japan. Deze waren deels nog in opleiding in Nederland en (de mariniers) de Verenigde Staten. De bataljons werden in grote haast richting Java gedirigeerd. Een aantal ovw-bataljons van de KL was gelegerd in Duitsland als onderdeel van de geallieerde bezettingsmacht. De KL-bataljons vertrokken via Engeland waar de tropenuitrusting werd verstrekt, het personeel gevaccineerd en het materieel verzameld. Dat laatste was van Britse en Canadese origine. De bataljons in de Verenigde Staten waren oorspronkelijk bestemd voor de strijd tegen Japan en werden in september 1945 ingedeeld bij de toen opgerichte Mariniersbrigade. De brigade was volledig Amerikaans uitgerust. Op 12 oktober 1945 vertrokken de eerste bataljons na een kort verblijf in Engeland naar Indië en 11 november debarkeerden de eerste twee (de KL-bataljons 1 RS en 2-13 RI) in Malakka. Het eerste bataljon van de Mariniersbrigade vertrok pas op 17 november 1945 naar Nederlands-Indië.

De Nederlandse ovw-bataljons werden behalve het 1e infanteriebataljon (1 infbat) van de Mariniersbrigade en de zeven als laatste uitgezonden KL ovw-bataljons opgevangen in Malakka en te Singapore. Met hulp van het Britse leger en met een aantal gedetacheerde officieren en onderofficieren van het KNIL en de KM als instructeur, zetten ze daar de opleiding gedurende circa twee tot vier maanden voort. In maart en april 1946 vertrokken de laatste zes voor Java bestemde KL-bataljons uit Engeland rechtstreeks naar Java. In oktober 1946 volgde direct vanuit Nederland nog een allerlaatste bataljon. Van deze zeven werden vijf bataljons na aankomst opgesplitst in het kader van een reorganisatie. De latere KL-bataljons hadden in Nederland een veel uitgebreidere training en voorlichting over de omstandigheden in Nederlands-Indië gekregen dan hun voorgangers. Op 11 december 1945 was namelijk door het KNIL het Indisch Instructie Bataljon opgericht te Kijkduin. Daar was onder andere een Indonesische kampong nagebouwd voor realistische demonstraties en training. In totaal gingen, afgezien van de opgesplitste vijf, zeventien KL-bataljons en drie bataljons mariniers naar Java. Verder ging één KL-bataljon naar Banka en één naar Celebes.⁶

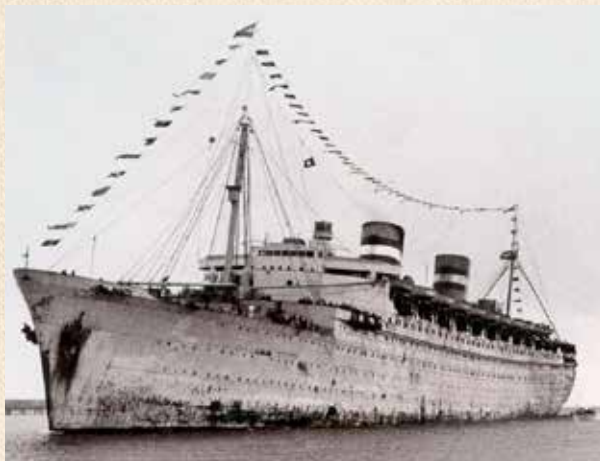
De beslissing om de ovw-bataljons aanvankelijk buiten Java te houden was deels een politieke, deels een militaire. Mountbatten maakte begin november 1945 de Nederland-Indische politieke en militaire leiding duidelijk dat hij tegen meer Nederlandse troepen op Java was zolang Nederland niet bereid was om met de leiders van de Republiek Indonesia te onderhandelen. Luitenant-gouverneur-generaal dr. H. van Mook was voorzichtig met gesprekken begonnen maar in Den Haag waren zijn ideeën voor een oplossing van het conflict met de Republiek naar de prullenbak verwezen. Mountbatten wilde ten koste van alles voorkomen dat Britse troepen betrokken zouden raken bij gevechten tussen Nederlandse en Indonesische troepen.⁷

Luitenant-generaal Sir Philip Christison, de commandant-in-chief Allied Forces Netherlands East Indies (AFNEI), dacht genuanceerder over de inzet van Nederlandse troepen. Christison had als primaire opdracht: geallieerde krijgsgevangenen en geïnterneerden lokaliseren, van hulp voorzien (met feitelijke hulpverlening door de RAPWI) en uit de kampen evacueren, de Japanse troepen ontwapenen en interneren en de orde en rust handhaven. Beseffend dat de hem toegezegde troepensterkte voor die opdracht gevaarlijk klein was, zette hij de al aangekomen KNIL-troepen vrijwel direct in. Hij ging alleen mee met het standpunt van Mountbatten omdat de Nederlandse eenheden die begin november onderweg waren, niet direct inzetbaar bleken.⁸ Christison had inmiddels redelijk goede ervaringen met de inzet van de KNIL-bataljons onder Brits operationeel bevel in en rond Batavia. Inf. I sloeg tussen

14 oktober en begin november 1945 enkele Indonesische aanvallen op vliegveld Tjililitan af. Wel waren er later enkele schietincidenten. Inf. IV was overigens mede op initiatief van het Britse leger van Singapore naar Batavia overgebracht, Inf. I en II waren in opdracht van de commandant KNIL van Balikpapan naar Batavia gezonden.⁹

Nederland en de Republiek Indonesia startten onder Britse druk met onderhandelingen. Een eerste Nederlands-Republikeins gesprek onder voorzitterschap van Christison vond plaats op 17 november 1945. Het overleg leidde slechts tot voortzetting van de gewapende strijd.¹⁰ Christison regelde intussen de opvang en verdere training en uitrusting van de Nederlandse ovw-bataljons in Malakka en Singapore en van een tweetal KNIL-bataljons die nog in Thailand waren. De laatste betroffen Inf. X en Inf. XI (met elk een compagnie marinierspersoneel) die inmiddels waren herbestemd voor inzet op Bali en Lombok. Christison plande ook de Britse terugtrekking uit Java en deelde al in november informeel aan Nederlandse stafofficieren mee dat die op 1 maart 1946 zou beginnen. Het 1 infbat werd 31 december 1945 bij wijze van uitzondering en door een tekort aan troepen wel toegelaten op Java. Dit bataljon was het best geoefende en het onderdeel met het meeste ervaren beroepspersoneel van de Mariniersbrigade. Het werd samen met de KNIL-bataljons te Batavia en omgeving ingezet.¹¹

De ovw'ers hadden niet alleen een tropentraining nodig, maar ook schortte er, vooral bij de KL-eenheden, veel aan de encadrering en training. Zo moest een vrij groot aantal militairen van de KL alsnog een onderofficiersopleiding volgen. Die werd opgezet in Malakka met Britse en KNIL-instructeurs. Een aantal officieren

De Nieuw Amsterdam maakte verscheidene reizen naar Indië met ovw-bataljons. De eerste reis vanuit Engeland ving aan op 28 oktober 1945.

Archief Rotterdamse Droogdok Maatschappij.

ging een bijscholing volgen bij Britse legeronderdelen en de RAF. De bataljons van de KL waren, in tegenstelling tot die van de mariniers, gevormd volgens het Britse 'light infantry battalion' model met drie tot vijf compagnieën (circa 400 man tot 650 man). Deze zogenaamde LIB's waren alleen geschikt voor inzet in tweede lijn achter zwaardere gevechtsbataljons, of voor bezettingstaken. Op Java waren gevechtsbataljons nodig. Het Britse leger vulde van de KL-eenheden de bewapening en andere uitrusting aan. Er konden echter door reorganisatie van een geweercompagnie alleen incomplete ondersteuningscompagnieën worden gevormd met pelotons mitrailleurs en mortieren, en lang niet bij alle bataljons. Ook Inf. IV was een LIB (400 man). De Britten leverden de uitrusting tegen restwaarde en deels om niet.¹²

In de periode van 15 januari tot 1 maart 1946 werden de bataljons van de KL ingedeeld bij in Malakka opgerichte brigades, de T-, de U-, de V-, de W- en de X-Brigade, elk onder leiding van een ervaren hoofdofficier van het KNIL en met een gemengde KNIL/KL Staf. De brigades werden in maart ingedeeld bij de toen op Java gevormde A-Divisie en B-Divisie. In april en mei 1946 werden de KNIL-bataljons en andere eenheden van het KNIL eveneens bij de nieuwe brigades of bij de divisietroepen ingedeeld. De volledige Mariniersbrigade werd in maart 1946 (toen 2.000 man) onder operationeel bevel gesteld van de commandant A-Divisie.

De KL-bataljons werden net als de KNIL-bataljons op Java verder omgevormd tot gevechtsbataljon (800 man) met een sterke ondersteuningscompagnie, extra transportmiddelen etc. en waar nodig indeling van een of twee extra compagnieën van opgeheven ovw-bataljons. Dit geschiedde voor wat betreft de KL-bataljons en het merendeel van de KNIL-bataljons in maart tot en met juni 1946 met daarvoor van het Britse leger op Java overgenomen materieel. Terwijl de Britten de eigen sterkte afbouwden, werden grote hoeveelheden uitrusting (van draagbare radio's tot tanks) en munitie overgedragen. In sommige tekorten kon het Britse leger ook op Java niet voorzien of niet geheel voorzien. Er waren bijvoorbeeld te weinig Bren-carriers en pioniers moesten nog door Nederland worden uitgezonden en bij het KNIL verder worden opgeleid. De KM bracht in april en mei 1946 het incomplete 3e infanteriebataljon van de Mariniersbrigade op sterkte zodat ook dit een volwaardig gevechtsbataljon werd.

Nog ontbrekende middelen vooral die op brigade- en divisie-niveau werden vanaf medio 1946 aangevuld toen Nederland zogenaamde Calmeijer-eenheden ging uitzenden. Dit betrof eskadrons pantserwagens, afdelingen veldartillerie, pionier compagnieën, compagnieën aan- en afvoertroepen en andere ondersteunende eenheden, zulks ter aanvulling van soortgelijke eenheden die door het KNIL waren gevormd en medio

Mitsubishi Ki57 Topsy van de Base Ops Andir unit te Andir in 1946. De laatste Japanse vliegtuigen werden pas in november 1946 buiten gebruik gesteld.

Collectie auteur.

1946 al grotendeels bij de nieuw gevormde brigades en divisies waren ingedeeld.¹³

Het eind september-begin oktober 1945 te Batavia gevormde KNIL Hoofdkwartier werd getransformeerd tot een gemeenschappelijke legerleiding, georganiseerd naar Brits voorbeeld. Er kwamen hoofdkwartieren voor de operationele aansturing, de administratieve en personele, respectievelijk de logistieke aansturing van de legermacht die werd opgebouwd en een strikte scheiding tussen het operatieve deel en het niet-operatieve deel van de legerorganisatie. De logistieke aansturing betrof het hoofdkwartier van de Kwartiermeester-Generaal. Omstreeks 1 maart 1946 was het logistieke systeem voor de bevoorrading van de operationele eenheden tot grote opluchting van de Britten operationeel.¹⁴

De eerste ML-activiteiten

De Militaire Luchtvaart van het KNIL was in september-oktober 1945 nog niet in staat om zijn twee

gevechtssquadrons, No. 18 in Balikpapan en No. 120 op Biak, op Java te stationeren. Het Wapen was al wel op Java aanwezig. Oud-krijgsgevangenen vormden vliegveld-detachementen om het luchtverkeer dat door de schaarste aan transportschepen zo belangrijk was voor de hulpverlening vanuit Singapore en Australië, weer zo snel mogelijk op gang te brengen.

Vliegveld-detachementen ontstonden in de tweede helft van augustus te Kemajoran (op 6 oktober 1945 overgeplaatst naar Tjililitan, het vroegere militaire vliegveld van Batavia) en in september 1945 te Andir (Bandoeng) en Kalibanteng (Semarang). Deze vliegvelden werden bases van het Air Department van de RAPWI (RAPWI-Air), waar het ML-personeel samen met ander (gemilitariseerd) personeel bij werd gedetacheerd. Eind september-begin oktober 1945 werd te Batavia ook een nieuw Hoofdkwartier ML gevestigd.¹⁵

Het No. 18 Squadron en No. 19 (NEI) Transport Squadron van de ML te Brisbane vlogen vanuit Australië en Balikpapan intensief op Java voor de hulpverlening. Er kon echter voorlopig maar één vliegende eenheid op

Java worden gestationeerd. Van 1 tot 16 oktober arriveerden de vliegtuigen van het zogenaamde RAPWI Detachement te Kemajoran. Dit was een Transport Flight uitgerust met zes TB-25's, voor vrachtvervoer omgebouwde North American B-25 bommenwerpers, gedetacheerd door de Personnel and Equipment Pool van de ML te Bundaberg (Australië). Het detachement versterkte de geïmproviseerde vliegdienst met Japanse vliegtuigen, bemand met en onderhouden door Japans personeel, die RAPWI-Air in september in het leven had geroepen. Het vorenstaande om in het grote tekort aan luchttransport te helpen voorzien.

Verder werd Tjililitan, beveiligd door Inf. I, vanaf 6 oktober in een paar maanden tijds van een geïmproviseerd RAPWI-Air vliegveld omgetoverd tot een volwaardige ML-vliegbasis. Op 15 november 1945 werd de basis officieel Nr. 1 Vliegbasis. Al in oktober beschikte de ML er over vier Japanse Yokusaka K5Y Navy 93 tweedekkers voor verkenning en communicatie ten behoeve van de KNIL-bataljons. De toestellen werden eind februari 1946 vervangen door twee (Amerikaanse surplus) Piper L-4J lichte vliegtuigen. In december 1945 waren ook twee TB-25's van No. 18 Squadron te Tjililitan gestationeerd.¹⁶

Andir werd eind oktober RAF-basis maar er bleef ook ML-personeel en ander Nederlands (gemilitariseerd) personeel werkzaam. De basis werd 15 februari 1946 Nr. 2 Vliegbasis van de ML hoewel de beveiliging tot 29 juni 1946 in Britse handen bleef. De RAF, de ML en RAPWI-Air gebruikten de basis frequent voor de aanvoer van voorraden, munitie en troepen en het naar Batavia overbrengen van bevrijde geïnterneerden en krijgsgevangenen.¹⁷ De voorzieningen van de Technische Dienst (TD) van de ML te Andir werden zoveel mogelijk hersteld. Onder de naam RAPWI Technical Service begon de TD in december 1945 met het uitvoeren van de eerste reparaties.

Op 1 maart werd de RAPWI Technical Service, nu een depot voor groot onderhoud en grote reparatie van vliegtuigen, officieel een ML-onderdeel onder de naam 1e Vliegtuig Reparatie Afdeling. Het No. 18 Squadron en No. 120 Squadron waren in maart klaar met de training van nieuw grondpersoneel dat het demobiliserende personeel van de Australische luchtmacht in hun grondploegen had vervangen. Beide kregen 23 maart opdracht te verplaatsen naar Java voor inzet onder operationeel bevel van de RAF. De ML richtte 1 mei 1946 te Tjililitan No. 121 Squadron op uitgerust met North American P-51 jachtbommenwerpers en dezelfde dag op Andir een geïmproviseerd communicatie en verkenning squadron. Dit laatste onderdeel werd aangeduid als de Base Ops Andir unit en was uitgerust met van de inmiddels geliquideerde RAPWI-Air vliegdienst overgenomen Japanse vliegtuigen. C Flight van No. 656 Squadron, 15 januari te Andir gestatio-

neerd, vertrok begin mei naar Kemajoran. De commandanten van de nieuwe ML-bases en de operationele squadrons op Java stonden onder Brits operationeel bevel.¹⁸

Ook het beheer over het RAPWI-Air vliegveld Kalibanteng werd eind oktober 1945 overgenomen door de RAF. Het ML-personeel van het vliegveld-detachement ging merendeels naar Australië voor recuperatieverlof. Pas 1 mei 1946 droeg de RAF de basis over aan de ML.¹⁹

De strijdkrachten van de Republiek Indonesia

De 17 augustus 1945 uitgeroepen Republiek Indonesia begon vrijwel direct met de opbouw van strijdkrachten. Beschikbaar waren zowel door de Japanners opgeleide en bewapende hulpstroepen als reguliere Indonesische strijdkrachten. Dit waren respectievelijk de Heiho, die deel uitmaakten van het Japanse leger en de al in 1943 gevormde Giyugun of Pembela Tanah Air (PETA). Deze laatste bestond uit Indonesische vrijwilligers die met Japanse instructeurs waren samengebracht in eenheden voor een toekomstig nationaal leger. Beide verzetten zich tegen de terugkeer van de Nederlanders en ook tegen de komst van hun 'wegbereiders' de Britten. Hoewel de Indonesische leiders onafhankelijkheid zonder geweld nastreefden, zochten met name de PETA en allerlei jongeren groeperingen en semi-militaire jongeren korpsen juist de gewapende strijd. De Japanners ontwapenden en ontbonden weliswaar de Heiho en de Giyugun, maar hadden aanvankelijk ook als beleid om niet de wapens op te nemen tegen Indonesiërs die zouden trachten om Japanse wapens in handen te krijgen. Dit ondanks bij herhaling gegeven geallieerde orders dat wel te doen.²⁰

Het ontwapenen van de Giyugun (PETA) lukte maar de ontbinding werd vervolgens door de Indonesische regering teruggedraaid. Al voor de Britse hoofdmacht in oktober 1945 was ontscheept, vielen grote aantallen Japanse wapens en een zeer grote hoeveelheid munitie in Indonesische handen. Japanse eenheden werden van hun wapens beroofd maar droegen deze tegen de geallieerde instructies in ook vaak over. Soms leverden ze hun wapens tegen een ontvangstbewijs in bij Indonesische ambtenaren. Het ging om de volgende aan de hand van Japanse gegevens (destijds onbekende) geraamde aantallen.

West Java: 25.379 geweren, 1.070 automatische geweren, 10.628 pistolen, 827 lichte machinegeweren, 662 overige machinegeweren, 239 granaatwerpers, 24 stuks artilleriegeschut, 93 mortieren, 27 anti-tank kanonnen, 31 stuks veldgeschut, zestien 10 cm en 12 cm kanonnen, 24 overige kanonnen, 284 lucht doel kanonnen, 34 tanks, 124 pantserwagens, 910 automobielen, 2.307 trucks en zeer veel ammunitie.

Midden en oost Java:

26.318 geweren, 242 automatische geweren, 3.646 pistolen, 1.145 automatische pistolen, 877 lichte machinegeweren, 669 overige machinegeweren, 225 granaatwerpers, 24 stuks artilleriegeschut, 108 mortieren, 29 anti-tank kanonnen, 33 stuks veldgeschut, elf 10 cm en 12 cm kanonnen, zeven overige kanonnen, 153 luchtdoelkanonnen, zestien tanks, 65 pantserwagens, 709 auto's, 2.169 trucks en eveneens zeer veel ammunitie.

Met de Japanse wapens kon een groot aantal nieuwe Indonesische legereenheden worden gevormd. Weliswaar was van een georganiseerd leger nog geen sprake, er werden effectieve grotere onderdelen gevormd. Die opereerden elk in een bepaald geografisch gebied maar los van elkaar. Door het vaak ontbreken van verbindingsmiddelen was de communicatie en bevelvoering binnen en tussen de grotere eenheden wel een probleem. Ook bleven de meeste jongeren strijdgroepen buiten het nationale leger voort bestaan en waren ze nauwelijks aan te sturen.²¹

Het Britse leger ontplooid

Op 25 oktober 1945 was de situatie van de Britse troepen als volgt.

Aanwezig in Batavia, Buitenzorg en Bandoeng waren: Headquarters 23rd Indian Division en divisietroepen, 1st Indian Infantry Brigade (hoofdmacht de bataljons 1/Seaforth Highlanders, 1/16 Punjab en 1/Patiala Infantry) en de 37th Indian Infantry Brigade (minus een bataljon; hoofdmacht de bataljons 3/3 Gurkha Rifles en 3/5 Gurkha Rifles).

Te Semarang, Ambarawa, Banjoebiroe en Magelang bevonden zich: Headquarters Semarang Forces, bataljon 2/19 Hyderabad (van de 49th Indian Infantry Brigade) en bataljon 3/10 Gurkha Rifles (van de 37th Indian Infantry Brigade).

En in Soerabaja: 49th Indian Infantry Brigade (minus een bataljon, versterkt met een deel van de divisietroepen; hoofdmacht de bataljons 4/5 Mahratta, 6/5 Mahratta en 5/6 Rajputana Rifles).²²

Een van een tweetal De Havilland Mosquito Mark VI's van No. 47 Squadron Royal Air Force na terugkeer van een aanval met ongeleide raketten op een Indonesisch radiostation te Soerakarta 25 november 1945. Het No. 47 Squadron werd in maart 1946 te Kemajoran gedeactiveerd. No. 18 Squadron van de ML nam de taken over.

Imperial War Museum (IWM).

Een compagnie van bataljon 1/16 Punjab werd begin oktober direct na aankomst te Batavia naar Buitenzorg gedirigeerd om in de daar gelegen kampen de geïnterneerden en krijgsgevangenen te beschermen. Tevens moesten Japanse krijgsgevangenen worden bewaakt. Op 15 oktober werd de compagnie afgelost door bataljon 3/3 Gurkha Rifles van de 37th Indian Infantry Brigade, die 15 en 16 oktober te Batavia arriveerde. Geleidelijk werd Buitenzorg en directe omgeving met hulp van opnieuw bewapende Japanse troepen nu 'bezet'. Vanuit Batavia bereikte 3/5 Gurkha Rifles van de brigade op 16 oktober 1945, met een *air cover* van Mosquito's van 904 Wing, per trein het west van Bandoeng gelegen Tjimahi en Bandoeng. In beide plaatsen en in de omgeving ervan bevonden zich een aantal grote interneringskampen.²³

Semarang, Ambarawa, Banjoebiroe en Magelang

Het Britse leger voerde 19 oktober 1945 met luchtsteun vanuit Kemajoran en artilleriesteun van een oorlogsschip voor de kust een landing uit te Semarang. Ten behoeve van de actie te Semarang en de opmars vandaar naar de kampen langs de weg naar en in Magelang was een geïmproviseerde brigade gevormd. Die werd gecommandeerd door de commandant van de divisieartillerie van de 23rd Indian Division, brigadier R.G. Bethell. Als eerste landde het 3/10 Gurkha Rifles, 23 oktober gevolgd door het hoofdkwartier van de brigade en het 2/19 Hyderabad.²⁴ Vliegveld Kalibanteng kon worden gebruikt maar was door beschietingen onveilig. B Flight van No. 656 Squadron werd er, als enige, eind januari 1946 gestationeerd voor (artillerie)verkenning. Kalibanteng werd wel veelvuldig gebruikt voor tussenlandingen van vliegtuigen van zowel de RAF als de ML en RAPWI-Air.²⁵

In de vijf dagen voor de landing van het Gurkha bataljon had de commandant van het Japanse bataljon te Semarang al zuiveringsacties uitgevoerd. De Indonesische eenheden waren uit de stad en van het vliegveld verdreven, waarbij zware gevechten waren gevoerd.²⁶ Een deel van het 3/10 Gurkha Rifles trok verder om zo snel mogelijk de interneringskampen buiten Semarang te bereiken. De enige weg naar Magelang bleek versperd en op 20 oktober bombardeerden Mosquito's van de RAF Indonesische stellingen langs de weg. Bij de verdere operaties te Magelang, Ambarawa en Banjoebiroe stond het Japanse bataljon uit Semarang de Britten opnieuw bij. Gegeven de geringe sterkte van zijn troepenmacht had Bethell de Japanse krijgsgevangenen niet afgevoerd naar Batavia, maar het Japanse bataljon met alle bewapening als reserve te Semarang gehouden.²⁷ In de ochtend van 31 oktober werd het stadje Magelang van verschillende kanten door Indonesische eenheden aangevallen. Het plaatsje moest al op 21 november

weer worden verlaten. Er werd om genoemde drie plaatsen met name van 18 tot 25 november 1945 zeer zwaar gevochten. De troepen moesten zich ondanks versterkingen en veel luchtsteun van de RAF in de periode van 8 tot 14 december terugtrekken.²⁸

Een grote Indonesische aanval op Semarang begon 18 november en twee dagen later op de Britse en Japanse troepen te Ambarawa en Banjoebiroe. De RAF kwam direct in actie. Na een aantal gewapende verkenningen volgde 20 november de eerste luchtaanval. Die werd voorafgegaan door het uitwerpen van pamfletten door een Beaufighter om de aanval aan te kondigen en een laatste kans op terugtrekken te bieden. Dat laatste gebeurde niet waarop zes P-47's van No. 81 Squadron Indonesische troepen en stellingen bombardeerden en beschoten.²⁹

De eerste versterkingen arriveerden 31 oktober te Semarang, 29th Battery van het 2nd Indian Anti-Tank Regiment (3-inch mortieren) en een mitrailleurpeloton van bataljon 6/8 Punjab (beide van de divisietroepen). Op 3 november kwam een drietal tanks aan, de voorhoede van het A Squadron van het 11th Cavalry. Door gebrek aan infanterie moest de Britse bevelhebber in november noodgedwongen opnieuw Japanse troepen inzetten. Pas 21 november kwamen behalve het 178th Field Regiment Royal Artillery uit Batavia een tweetal compagnieën van de 49th Indian Infantry Brigade uit Soerabaja aan.³⁰ De overige delen van twee bataljons van genoemde brigade volgden samen met het brigade hoofdkwartier op 26 en 27 november. Het ging bij deze versterkingen om twee na zware verliezen onderbeemande bataljons. De geïnterneerden in de kampen te Ambarawa en Banjoebiroe waren op 9 december afgevoerd naar Semarang en vijf dagen later verlieten de laatste Britse troepen Ambarawa. De strijd om Semarang werd eind december 1945 in het voordeel van de Britten beslecht.³¹

De eenheden van de 23rd Indian Division werden 11 januari 1946 merendeels afgelost door de 5th Parachute Brigade.³² Deze laatste brigade werd op zijn beurt afgelost door de vanaf medio februari gearriveerde Nederlandse T-Brigade (opgericht 15 januari 1945 in Malakka). De infanterie van deze brigade betrof drie OVW-bataljons: 2-13 RI, 2-6 RI en 1 RS, die te Semarang debarkeerden van 9 tot 12 maart. De T-Brigade behoorde tot de B-Divisie. In maart en april arriveerde de Ie Afdeling Veldartillerie KNIL voor de aflossing van het 178th Field Regiment. Het KNIL deelde verder enkele ondersteunende eenheden in bij de brigade en in april personeel voor het te vormen 3e Eskadron Vechtwagens. De overgebleven tanks van het 11th Cavalry, samen met mitrailleurs, mortieren, verbindingsmiddelen en ander materieel, werden te Semarang overgedragen. (In mei volgden nog extra Stuart tanks uit

Batavia). Rechtstreeks uit Engeland arriveerde 21 april een vierde ovw-bataljon, 2-7 RI. De Britse troepen droegen omstreeks dezelfde datum de laatste verantwoordelijkheden over, waarna de 5th Parachute Brigade werd overgeplaatst naar Singapore. Door gebrek aan scheepsruimte vertrok de hoofdmacht van deze brigade echter pas 17 mei. De Britten hadden tenminste 50 gesneuvelden te betreuren. Van het Japanse bataljon sneuvelden tenminste 206 man.³³

De ML nam 1 mei Kalibanteng over als Nr. 6 Vliegbasis. Er werd direct een B-25 bommenwerper van No. 18 Squadron gedetacheerd voor luchtsteun en de uitvoering van gewapende verkenningen. Het No. 18 Squadron opereerde per 25 maart onder Brits operationeel bevel vanaf Tjililitan. B Flight van No. 656 Squadron vertrok in mei 1946 naar Kemajoran en werd gedeactiveerd.³⁴

Soerabaja

Op 25 oktober 1945 en de eerstvolgende dagen landde te Soerabaja de 49th Indian Infantry Brigade (minus) versterkt met een squadron van het 11th Cavalry en een deel van de divisietroepen van de 23rd Indian Division waaronder het 3rd Indian Field Regiment. Behalve enkele oorlogsschepen voor de kust verzorgden 25 oktober in totaal 16 P-47's van 904 Wing vanuit Kemajoran de dekking van de landing. Zes P-47's van No. 60 Squadron werden vervolgens op het vroegere civiele vliegveld Tandjoeng Perak (nu onderdeel van het marinevliegveld Morokrembangan) gestationeerd om de luchtsteun te kunnen voortzetten.³⁵ Een Britse kolonne ging meteen op weg naar het grootste interneringskamp in de wijk Darmo. Er werd vrijwel direct hevig gevochten met al in de eerste dagen zware verliezen. De vele zwak bemande controleposten verspreid in de stad werden telkens aangevallen door een overmacht. De Britse troepen trokken terug op een goed verdedigbare lijn rond het havengebied en vliegveld en hielden in de stad alleen het interneringskamp Darmo vast. Daar kwamen de troepen onder zware druk.³⁶

De zes P-47's voerden 26 oktober een eerste grote aanval uit op Republikeinse stellingen in de buitenwijken van de stad. Brigadecommandant brigadier A.W.S. Mallaby kwam hierna een staakt het vuren overeen maar 28 oktober gingen Indonesische troepen weer in de aanval na een Britse oproep om de wapens in te leveren. Twee dagen later vlogen de Britten een Republikeinse regeringsdelegatie in onder leiding van Sukarno. Major general D.C. Hawthorn, de commandant 23rd Indian Division, en brigadier Mallaby sloten een nieuwe overeenkomst maar tijdens de implementatie ervan kwam Mallaby in de avond van 30 oktober bij een vuurgevecht om het leven. Ondanks een Brits ultimatum ging de strijd in alle hevigheid door. De bemiddeling van

Sukarno had weinig geholpen. De Britten lieten hem nog een keer bemiddelen toen de strijd om Ambarawa en Banjoebiroe losbarstte, maar ook toen bleek zijn gezag bij de Republikeinse troepen gering.³⁷

Een grootscheepse Britse tegenaanval ging 10 november van start, waarbij de stad uiteindelijk geheel werd schoongeveegd in huis aan huis gevechten. De 5th Indian Division (minus een brigade en een klein deel van de divisietroepen) arriveerde vanaf 2 november met diverse Landing Ship Tanks (LST's). Toegevoegd aan de divisie was een squadron van het 13th Lancers met 12 Sherman tanks, terwijl ook het 11th Cavalry (oorspronkelijk 12 Stuart tanks) beschikbaar bleef. Aan artillerie was nu in Soerabaja aanwezig, behalve het 3rd Indian Field Regiment, het 5th Indian Field Regiment, het 145th Field Regiment Royal Artillery en het 24th Indian Mountain Regiment van de divisietroepen van de 5th Indian Division. Ook lagen er twee kruisers en drie torpedobootjagers voor de kust om zo nodig vuursteun te verlenen.³⁸ De RAF ondersteunde verder intensief. Op 10 november werden ter aflossing van het detachement van No. 60 Squadron acht andere Thunderbolts (en vliegers) van No. 60 Squadron en twee Mosquito's van No. 110 Squadron te Tandjoeng Perak gedetacheerd.³⁹ Een detachement met (waarschijnlijk) vier Mosquito's van No. 84 Squadron kwam 11 november aan. Vijf C-47's van No. 31 Squadron voerden die dag

De 5th Parachute Brigade arriveerde in december 1945 en werd aanvankelijk te Batavia ingezet. Op de foto militairen van het 7th Parachute Battalion in de wijk Kramat in december 1945. In drie dagen patrouilleren vielen drie gewonden maar de Britse para's zetten er traditie getrouw hun helmen niet voor op.

iwmm.

Bren gunners van het 3/9 Jats bataljon (Divisietroepen 5th Indian Division) medio november 1945 in actie te Soerabaja. IWM.

supply droppings uit. A Flight van No. 656 Squadron arriveerde 24 november per LST met vier Austers voor (artillerie)verkenning. Omstreeks die dag werd het detachement van No. 110 Squadron teruggetrokken en het detachement van No. 84 Squadron uitgebreid tot (waarschijnlijk) zes toestellen.⁴⁰

De slag eindigde op 29 november. De 49th Brigade was inmiddels op bataljon 6/5 Mahratta na vertrokken. De Britten telden uiteindelijk 295 doden en vermisten. Aan Republikeinse kant vielen naar schatting tenminste 6.000 doden en een groot deel van de bewapening van de Republikeinse eenheden ging verloren of viel in Britse handen. Soerabaja bleef een, zij het inmiddels behoorlijk uitgebreide, door Indonesische troepen omringde enclave.⁴¹ Op 1 december werd No. 60 Squadron volledig te Soerabaja gestationeerd. Het detachement van No. 84 Squadron werd in december afgelost door een detachement van No. 47 Squadron maar dit kon in januari 1946 worden teruggetrokken. Bataljon 4/7 Rajput van de 161st Indian Infantry Brigade kwam in januari naar Soerabaja ter aflossing van het 2/West Yorkshire bataljon (9th Indian Infantry Brigade) dat uit Java vertrok.⁴²

Nadat 4 februari de eerste voortdetachementen waren aangekomen, arriveerden in maart en april 1946 voor de aflossing van de Britse versterkte divisie (minus) de 23 februari in Malakka opgerichte X-Brigade, de Mariniersbrigade, de 11e Afdeling Veldartillerie (ingedeeld bij de Mariniersbrigade) en het 4e Eskadron Vechtwagens en enkele kleinere ondersteunende eenheden van het KNIL, alle behorend tot de A-Divisie. De Mariniersbrigade had als hoofdmacht drie bataljons infanterie, waarvan er twee vanuit Malakka 10 maart te Soerabaja aankwamen en een omstreeks 22 maart van Batavia naar Soerabaja werd verplaatst. De X-Brigade had als hoofdmacht de OVW-bataljons 1-1 RI, 1-12 RI en 2-5 RI, die alle 29 maart te Soerabaja arriveerden. Het grootste deel van de Britse troepen vertrok na de overdracht van veel materieel op 17 april. Overgedragen werden onder andere twintig 25-ponders voor het te vormen artilleriebataljon van de Mariniersbrigade. De overdracht van de verantwoordelijkheden door de Britse troepen werd 8 mei afgerond waarna 16 mei, rechtstreeks uit Engeland, nog het OVW-bataljon 2-10 RI als versterking voor de X-Brigade debarkeerde. De laatste Britse troepen vertrokken tegelijkertijd.⁴³

In april 1946 loste het Nederlandse No. 120 Squadron het No. 60 Squadron af. Eerstgenoemd squadron begon 5 mei met de uitvoering van gewapende verkenningen met Curtiss P-40N jachtbommenwerpers voor de A-Divisie. De bij het squadron behorende Lockheed 12A (een communicatievliegtuig) voerde vanaf mei regelmatig (foto)verkenningen uit. No. 60 squadron werd 12 mei overgeplaatst naar Kemajoran. A Flight No. 656 Squadron pakte de Austers in en vertrok kort daarop per LST via Batavia naar Medan op Sumatra. De vliegbasis werd aan de Marineluchtvaartdienst overgedragen.⁴⁴

Batavia, Buitenzorg en Bandoeng

Ook in het westen van Java werd vrijwel direct gevochten al was de schaalgrootte anders dan die van de gevechten te Semarang, Ambarawa, Banjoebiroe, Magelang en Soerabaja. De 37th Indian Infantry Brigade beveiligde met steun van de RAF vanaf medio oktober de weg Buitenzorg-Bandoeng, een voor de bevoorrading van de in het binnenland gelegen stad Bandoeng en de afvoer van bevrijde geïnterneerden en krijgsgevangenen zeer belangrijke konvoiroute.⁴⁵ Het per trein naar Bandoeng overgebrachte bataljon 3/5 Gurkha's bezette 16 oktober Tjimahi en het noordelijk deel van Bandoeng. Dat laatste ging snel en relatief gemakkelijk omdat de Indonesische PETA-eenheden door de Japanners vrijwel totaal ontwapend waren. Japanse eenheden hadden in opdracht van de Britten 10 oktober een groot deel van de stad en het vliegveld schoongeveegd. Zuid Bandoeng werd gelaten voor wat het was, een zeer onveilig gebied vol met gewapende Indonesische reguliere en irreguliere eenheden en bewapende groepen jongeren. Treintransporten werden kort na aankomst van de Britse troepen door de Indonesiërs eerst gehinderd en vervolgens onmogelijk gemaakt.⁴⁶

Langs de weg van Buitenzorg naar Bandoeng waren slechts een aantal posten bezet met kleine eenheden ter grootte van maximaal een peloton. Alleen te Soekaboemi bevond zich vanaf 26 oktober een wat groter detachement. De gehele konvoiroute van Batavia via Buitenzorg naar Bandoeng werd echter snel onveiliger en de RAPWI-hulpkonvooiën kregen al in november standaard een gewapend escorte mee met voortdurende luchtdekking. Zowel escorte als luchtdekking namen in december in omvang toe en ook de bezetting van plaatsjes langs de route als Tjiandjoer en Padalarang werd aanzienlijk uitgebreid. De konvooiën waren zeer groot, vaak tegen de 200 vrachtauto's volgeladen met de levensbehoeften van Bandoeng. De bergpas Poentjak was een 'natural ambush' en nu 'no go area' en er werd gereden over de hoofdweg via Soekaboemi. De daar bevrijde geïnterneerden werden 23, 24 en 25 november geëvacueerd. Uiteindelijk werden op 14 en 15 maart de pas en de directe route veiliggesteld,

Soekaboemi ontruimd en vervolgens een corridor bezet van zo'n 12-25 kilometer breed rond de gehele konvoiroute. In maart 1946 waren drie brigades grotendeels ingeschakeld bij de bescherming van de konvoiroute, de 161st, de 36th en de 37th Indian Infantry Brigades. Ook waren delen van drie tank squadrons ingezet. De 1st en 49th Indian Infantry Brigades beveiligden zuid, respectievelijk noord Bandoeng.⁴⁷

In het gebied Batavia-Buitenzorg werden de Britse troepen in april en mei 1946, behalve in die steden zelf en nog enkele posten in de corridor, afgelost door de U- en de W-Brigades, opgericht respectievelijk op 1 maart 1946 en 15 februari 1946 in Malakka. Het Britse leger droeg de nog benodigde bewapening en uitrusting over. De U-Brigade bestond vanaf 4 mei 1946 voor wat betreft de hoofdmacht uit Inf. II van het KNIL en de OVW-bataljons 1-8 RI, 1-RJ en 2-14 RI die te Batavia arriveerden in de eerste helft van maart. De W-Brigade uit Inf. I van het KNIL en OVW-bataljons 1-4 RI, 2-4 RI en 1-11 RI, gearriveerd te Batavia op 30 maart. Het 1e Eskadron Vechtwagens en een aantal kleinere ondersteunende eenheden van het KNIL werden eveneens bij deze brigades ingedeeld. De artilleriesteun bestond uit de III Afdeling Veldartillerie KNIL, die eerst werd ingedeeld bij de U-Brigade en vervolgens bij de W-Brigade. In juni nam de W-Brigade het grootste deel van de beveiliging van de corridor tussen Buitenzorg en Tjimahi over. Inf. I werd hiertoe op 21 en 22 juni per RAF C-47 naar Andir vervoerd en nam de sector Padalarang over. Beide brigades behoorden tot de B-Divisie. Inf. IV behoorde kort tot de divisiereserve maar werd eind mei 1946 overgeplaatst van Batavia naar de V-Brigade in Bandoeng.⁴⁸

De bevoorrading van Bandoeng

De Britse eenheden hadden het moeilijk te Tjimahi en Bandoeng ondanks in november-december aangekomen extra infanterie, tanks en artillerie.⁴⁹ In november 1945 sloten Indonesische eenheden Bandoeng bijna geheel van de buitenwereld af en was alleen de konvoiroute nog open. Daardoor strandden veel ex-geïnterneerden in Bandoeng. Door No. 31 Squadron werd 19 november een luchtbrug gestart. Britse troepen hielden met luchtsteun van de RAF de konvoiroute open.⁵⁰ Door middel van luchtaanvallen probeerden de Britten daarnaast uitvallen door de Indonesische strijdkrachten in zuid Bandoeng tegen te gaan. Dat zorgde te Bandoeng en Tjimahi even voor relatieve rust. Elders op de route Buitenzorg-Bandoeng vonden echter regelmatig beschietingen en aanvallen plaats. Op 9 december viel een hulpkonvooi bij Soekaboemi in een hinderlaag waarbij veel slachtoffers vielen. Een grote aanval op Tjimahi en noord Bandoeng volgde 25 december maar werd met steun van tanks en P-47's en Mosquito's van de RAF afgeslagen.⁵¹

Troepen van de 36th Indian Infantry Brigade te Buitenzorg op 14 maart 1946, klaar om af te rijden voor de zuivering van de Poentjak pas en het traject Tjiawi-Tjiandjoer van de directe route Buitenzorg en Batavia. Een overval in de pas kostte de Brigade twee doden.

IWM.

Tegen het eind van februari ging het weer bijna mis. Tji-mahi werd aangevallen maar met succes verdedigd door het aldaar gestationeerde en per 18 januari door het Britse leger operationeel ingezette Inf. V. Tevens moest een konvooi op weg van Soekaboemi naar Bandoeng nabij Tjiandjoer na hevige gevechten omdraaien. Een tweetal konvooien bereikte 28 februari vanuit Soekaboemi alsnog Bandoeng. De Britse troepen in noord Bandoeng vielen 1 maart zuid Bandoeng binnen en zuiverden dit gebied in de loop van maart 1946. Het hielp, maar de bescherming van de konvooien en hun *air cover* bleven veel schaarse middelen vergen.⁵²

Het belang van de hulpkonvooien was groot. De totale behoefte van Bandoeng was ongeveer 215 ton aan goederen en levensmiddelen per dag, waarvan gemiddeld ongeveer 130 ton per dag met de konvooien aan kwam. No. 31 Squadron voerde ongeveer 50-60 ton per dag aan. ML-onderdelen vlogen het meeste van deze laatste goederen en levensmiddelen, rechtstreeks of eerst naar Balikpapan, van Australië naar Batavia. Het No. 31 Squadron vloog het merendeel vandaar naar Bandoeng. Dit squadron was echter ook verantwoordelijk

voor de operationele ondersteuning van de Britse troepen, hetgeen regelmatig veel extra sorties vergde.⁵³ In maart namen de aanvallen op de corridor in aantal en hevigheid toe. Op 10 maart werd opnieuw een hulpkonvooi bij Soekaboemi overvallen met veel slachtoffers. Een reddingsactie met infanterie en tanks vertrok de volgende ochtend uit Buitenzorg maar deze eenheden werden gehinderd door wegversperringen en vielen in de avond ten westen van Soekaboemi ook in een hinderlaag. Opnieuw met veel slachtoffers. Ondanks beschietingen en wegversperringen en mede dankzij het *air cover* bereikten de nog inzetbare tanks en het hulpkonvooi in de avond van 14 maart het veilige Padalarang. Intussen had de 36th Indian Infantry Brigade in reactie op de overvallen vanuit Buitenzorg de Poentjak bergpas bezet en de directe route Buitenzorg-Tjiandjoer via de pas veilig gesteld. De troepen bereikten op 15 maart Tjiandjoer. Het No. 31 Squadron voerde vanaf 11 maart weer regelmatig extra sorties uit naar Bandoeng.⁵⁴ Ook No. 18 Squadron van de ML werd door een tekort aan luchttransportcapaciteit ingezet. In april pendelden enkele TB-25 vrachtvliegtuigen tussen Bata-

via en Bandoeng voor het vervoer van vliegtuigbenzine, de TB-25's van neus tot staart volgestouwd met jerrycans.⁵⁵

De V-Brigade van de B-Divisie (opgericht 27 januari 1946 te Malakka) nam in april-mei de verdediging van Bandoeng en Tjimahi over van de Britten. De brigade bestond voor wat betreft de hoofdmacht uit het 15 april ingedeelde Inf. V en de Nederlandse ovw-bataljons 1-3 RI, 1-5 RI en 1-9 RI, aangekomen te Batavia in de periode van 20 maart tot 3 april. Het No. 31 Squadron vloog de KL-militairen (2400 man), volledig bewapend, op 8, 9 en 10 april van Batavia naar Bandoeng. In april werden tevens het 2e Eskadron Vechtwagens en enkele kleinere ondersteunende eenheden van het KNIL bij de brigade ingedeeld. De tanks werden met een grote hoeveelheid ander materieel waaronder pantserwagens, mitrailleurs, mortieren en verbindingsmiddelen in Bandoeng overgedragen door de 23rd Indian Division. Eind mei 1946 volgde nog Inf. IV dat in juli met twee ovw-compagnieën op sterkte werd gebracht. Het KNIL had geen afdeling veldartillerie beschikbaar. Die werd geïmproviseerd door de formatie van batterijen uitgerust met in 1942 door de Japanners buitgemaakt en daarna opgeslagen geschut van het KNIL en de geallieerden. In de maanden april, mei en juni 1946 kreeg 1-3 RI een batterij 10,5 cm houwitsers, 1-5 RI een batterij 7,5 cm veldgeschut en 1-9 RI een batterij 7,5 cm berggeschut.⁵⁶

Nederlandse troepen van de U-, V- en W-Brigades breidden de corridor en de enclave Tjimahi-Bandoeng hier en daar flink uit. In april, mei en juni bezetten de brigades een aantal dorpen en vestigden diverse nieuwe posten. De meeste Britse troepen werden in de periode april-juli geleidelijk uit hun patrouillegebieden en posten teruggetrokken.⁵⁷

De KL- en KNIL-eenheden in actie en het vertrek van de Britten

De Nederlandse brigades en divisietroepen waren in mei-juni 1946 overal in actie en met succes bezig orde op zaken te stellen in de enclaves en corridor. Er was, zoals een der toenmalige stafofficieren verklaarde, veel achterstallig onderhoud door de te passieve en statische Britse aanpak. In december 1945-maart 1946 waren er wel Britse zuiveringsacties en 'sweeps' door kolonnes infanterie, tanks en artillerie in buitengebied rond steden, maar na een actie trok men zich weer een tijd terug op posten in dorpen, bij belangrijke wegen, bruggen etc. Pas in maart 1946 werden zuid Bandoeng en de Poentjak bergpas veiliggesteld. De Nederlandse offensieve aanpak conform het Atjeh-model waarbij de vijand voortdurend actief werd opgezocht en gebieden daadwerkelijk werden gepacificeerd en bezet gehouden, bleek prima te werken.

Een snelle afbouw van de sterkte van het Britse leger

Gewonden worden bijgestaan tijdens een gevechtsactie van 1 INBAT mariniersbrigade bij Brinkang, ten westen van Soerabaja op 30 maart 1946.

Nederlands Instituut voor Militaire Historie (NIMH).

op Java begon in maart. De 5th Indian Division en de 5th Parachute Brigade vertrokken uit Java in april en mei, de 36th Brigade en de 161st Brigade (minus) in west Java in mei. Het hoofdkwartier van de 23rd Indian Division en de 49th Brigade verlieten in juni als laatste Bandoeng. In de corridor tussen Buitenzorg en Tjimahi werden de laatste posten in de loop van juli overgedragen aan de W- en de U-Brigades. Om politieke redenen en in afwachting van nieuwe troepen uit Nederland bleven alleen nog Britse troepen achter in de enclaves Buitenzorg en Batavia. Buitenzorg werd pas overgedragen in oktober en Batavia in november 1946. Het Britse leger had in Java zware verliezen geleden, ongeveer 600 gesneuvelden en ruim 300 vermisten. De KNIL- en KL-grondtroepen hadden ongeveer 40 doden te betreuren en de ML, inclusief bij de RAPWI gedetacheerd personeel, verloor tot en met juni 1946 vijf man.⁵⁸ De eenheden van de RAF werden vanaf maart 1946 teruggetrokken, te Batavia ontbonden of nog een paar maanden op Sumatra gestationeerd. De RAF had op Java ongeveer 25 man verloren.⁵⁹ In juni resteerden nog slechts vijf RAF-eenheden te Kemajoran, de 904 Wing PR Flight, de squadrons No. 31, 60 en 81 en C Flight No. 656 Squadron. Hiervan werd No. 81 Squadron in juni gedeactiveerd en vervolgens opgeheven en No. 60 Squadron na reorganisatie en gedeeltelijke samenvoeging met No. 81 Squadron overgeplaatst naar Medan op Sumatra. C Flight No. 656 Squadron vertrok in september 1946 naar Padang op Sumatra. De taken van de RAF-eenheden werden overgenomen door No. 18 Squadron te Tjililitan, No. 19 (NEI) Squadron te Kemajoran, de Base Ops Andir unit en de patrouille van twee Piper L-4J's te Tjililitan. Het versterkte No. 18

Squadron nam in juni de taken van No. 81 Squadron over, C Flight voor nog drie maanden die van de opgeheven PR Flight. In dezelfde maand werd een klein detachement van No. 19 Squadron te Kemajoran aangevuld tot tien C-47's en nam dit detachement de luchtbrug naar Bandoeng over van No. 31 Squadron. Laatstgenoemd squadron assisteerde nog enkele maanden met hulpverleningsvluchten voor het werd opgeheven. De operationele aansturing van de ML-eenheden op Java werd begin juli 1946 overgenomen door het Commando Luchtstrijdkrachten Leger van de ML.⁶⁰

Conclusie

De Britten hadden aanvankelijk als beleid een beperkt aantal *key area's* te bezetten ten behoeve van de hulpverlening en de Republikeinen zoveel mogelijk hun gang te laten gaan zonder zich op enigerlei wijze in het Nederlands-Indonesische conflict te mengen. Dat beleid pakte in combinatie met de passieve wijze van veilig stellen van orde en rust, desastreus uit. De Britse verliezen op Java waren zwaar. Er waren ongeveer 625 gesneuvelden en ruim 300 vermisten te betreuren. De Nederlandse en Nederlands-Indische eenheden telden tot en met juni 1946 ongeveer 45 gesneuvelden.

De Britse leger- en luchtstrijdkrachten waren in een periode van ongeveer negen maanden grotendeels vervangen door een KL/KNIL-troepenmacht aangevuld met een Mariniersbrigade en met luchtsteun van de ML, die snel bewees effectief te zijn. Dat laatste door een totaal andere manier van opereren maar mede dankzij de uitrusting en training ontvangen van het Britse en Australische leger.

Noten

⁰ Geografische namen zijn gespeld zoals destijds gebruikelijk.

¹ Report to the Combined Chiefs of Staff by the Supreme Allied Commander South East Asia, 1943-1945, Section E (NIMH, vh Collectie Ward); H.L. Zwitser, 'Het Koninklijk Nederlands-Indisch Leger in Australië 1942-1945', *Mededelingen van de Sectie Militaire Geschiedenis Landmacht-staf*, 8 ('s-Gravenhage 1985) 80-90; S. Woodburn Kirby et al, *The War against Japan*, V (London 1969) 228-229.

² De Brits-Nederlandse RAPWI werd opgeheven in januari 1946. Zie voor de overdracht van taken aan de Nederlands-Indische overheid en de (puur Nederlandse) organisatie Allied Military Administration-Civil Affairs Branch (AMACAB), die overigens de naam RAPWI nog een aantal maanden bleef gebruiken, bijv. P.C. Boer, 'Netherlands East Indies Air Transport Units of the Militaire Luchtvaart KNIL and their aircraft in Australia and Java, 16 January 1943-1 November 1946' (www.academia.edu search Peter Boer, military history) 70.

³ Report to the Combined Chiefs of Staff by the Supreme Commander South East Asia 1943-1945 (NIMH, vh Collectie Ward), 282, 290-291; Richard McMillan, *The British Occupation of Indonesia 1945-1946: Britain, The Netherlands and the Indonesian Revolution* (e-book edition, London & New York 2006) 20-21.

⁴ Vic Flintham, *High Stakes: Britain's Air Arms in Action 1945-1990* (Barnsley, South Yorkshire 2009) 22-23, 28-29; Guy Warner, *From Auster to Apache: the history of 656 Squadron RAF/AAC 1942-2012* (Barnsley, South Yorkshire, 2013) 54-55, 57; Chris Shores, 'Fighting Juggernaut, Part Three', *Air International* (March 1978) 139.

⁵ *Gedenkschrift Koninklijk Nederlands-Indisch Leger 1830-1950* (Dordrecht 1990) 53-57; 'De Artillerie van het KNIL opnieuw opgericht', *Stabelan* 1 (1979) 5; McMillan, *The British occupation* (e-book edition 2006) 85; interviews auteur met C. Giebel (2e helft 1977), A.B. Wolff (juli 1990) en B.J. Fiedeldij (2e helft 1975). Inf. II was ten tijde van de aankomst op Java nog incompleet en werd pas 16 oktober 1945 officieel opgericht te Batavia.

- ⁶ Zie voor een schematisch overzicht met onder meer data van vertrek uit Nederland en de aankomst in Indië: B.C. Cats, 'Beknopt overzicht van de O.V.W.-bataljons en hun emblemen', *Mars et Historia* 5 (1981) 29-36. Voor een samenvatting van de inzet van de Mariniersbrigade zie bijvoorbeeld Rob Escher, 'Afdelingsvlaggen bij de Mariniersbrigade 1945-1949', *Mars et Historia* 4 (2004) 21-30 en *Mars et Historia* 1 (2005) 2-12. Opgemerkt zij dat RS staat voor Regiment Stoottroepen en RJ voor Regiment Jagers, bijvoorbeeld 1 RS betekent 1e Bataljon van het Regiment Stoottroepen. RI staat voor Regiment Infanterie, bijv. 2-13 RI betreft het 2e Bataljon van het 13e Regiment Infanterie.
- ⁷ J.J.P. de Jong, *De Terugtocht: Nederland en de Dekolonisatie van Indonesië* (Amsterdam 2015) 36-38; Dr. L. de Jong, *Het Koninkrijk der Nederlanden in de Tweede Wereldoorlog*, 12, tweede helft ('s-Gravenhage 1988) 737.
- ⁸ Interviews auteur met B.J. Fiedeldij (2^e helft 1975, commodore b.d. Fiedeldij was destijds werkzaam op het ML Hoofdkwartier) en A.B. Wolff (juli 1990, luitenant-generaal b.d. Wolff was per 12 november 1945 toegevoegd aan de Legercommandant KNIL, hij maakte in die periode, als Fiedeldij, verschillende vergaderingen en gesprekken met Christison mee). Vaak is geschreven dat de Britten Nederlandse troepen (tot begin maart 1946) niet op Java wilden toelaten. Dit was echter een 'zorgvuldig in standgehouden mythe' in de woorden van zowel Wolff als Fiedeldij. Ook reserve generaal-majoor b.d. ir. D.L. Asjes (destijds hoofd RAPWI) en luitenant-generaal b.d. C. Giebel (eerste cdt. A-Divisie) bevestigden in interviews dat dit alleen niet direct inzetbare eenheden betrof, aangezien het niet mogelijk was die in de enclaves op Java verder te oefenen. De feitelijke onbruikbaarheid van de meeste uitgezonden ovw-bataljons hield de krijgsmacht liever voor zich en ook voor de Nederlandse politiek zo veel mogelijk verborgen. Christison hanteerde (volgens Wolff en Giebel) een andere definitie van toelaten dan Mountbatten. De eerste Nederlandse compagnieën uit Malakka kwamen 4 februari 1946 op Java aan.
- ⁹ Interviews auteur met B.J. Fiedeldij (2^e helft 1975) en A.B. Wolff (juli 1990); interview D. Berlijn Sr. door O.G. Ward (ongedateerd, generaal-majoor b.d. Berlijn was de eerste cdt. Tjililitan, met dank aan Otto Ward, overleden); Jan Hagens, *Kemajoran, Nederlands-Indisch luchttransport tijdens de roerige jaren 1945-1950* (Bergen 1993) 48; McMillan, *The British occupation* (e-book edition 2006), 86-87. De schietincidenten tussen Inf. I en Britse militairen, het eerste op 18 december 1945, werden hoog opgenomen maar achteraf merendeels toegeschreven aan taal en cultuur verschillen en een slechte communicatie van Britse zijde.
- ¹⁰ De Jong, *Terugtocht*, 40-47.
- ¹¹ Interviews auteur met B.J. Fiedeldij (2^e helft 1975), A.B. Wolff (juli 1990) en C. Giebel (2^e helft 1977); McMillan, *The British occupation* (e-book edition 2006), 86-87; 'Mariniers Brigade' (www.indie-1945-1950.nl/web/marbrigadiv.htm november 2019); Dr. P.C. Boer, *De jachtvliegtuigen, Army Co-operation en lesvliegtuigen van de Militaire Luchtvaart KNIL 1945-1950* (Amsterdam 2009) 205-207. Inf. X en Inf. XI vielen operationeel onder de 5th Indian Division en werden in mei 1946 met het toen gevormde Inf. XII als brigade ingedeeld bij de A-Divisie.
- ¹² Interviews auteur met B.J. Fiedeldij (2^e helft 1975) en A. B. Wolff (juli 1990); McMillan, *The British occupation* (e-book edition 2006), 86-87; Boer, *Jachtvliegtuigen*, 40-41; informatie ontvangen van J.J. Nortier.
- ¹³ Boer, *Jachtvliegtuigen*, 41; 'T-Brigade' (www.indie-1945-1950.nl/web/tbrig.htm november 2019); 'X-Brigade' (www.indie-1945-1950.nl/web/xbrig1.htm november 2019); 'Mariniers Brigade' (www.indie-1945-1950.nl/web/marbrigadiv.htm november 2019); 'U-Brigade' (www.indie-1945-1950.nl/web/ubrig.htm november 2019); 'W-Brigade' (www.indie-1945-1950.nl/web/wbrig.htm november 2019); 'V-Brigade' (www.indie-1945-1950.nl/web/vbrighis.htm november 2019); interview auteur met C. Giebel (2^e helft 1977).
- ¹⁴ *Gedenkschrift*, 57 en nadere informatie van J.J. Nortier.
- ¹⁵ Interview auteur met B.J. Fiedeldij (2^e helft 1975); O.G. Ward, *De Militaire Luchtvaart in de naoorlogse jaren 1945-1950* (Houten 1988) 55-68.
- ¹⁶ Boer, 'Netherlands East Indies Air Transport Units', 67-70; Hagens, *Kemajoran*, 48, 77; interviews auteur met A.W. Gloudemans (oktober 2018); Ward, 1945-1950, 63; Boer, *Jachtvliegtuigen*, 204.
- ¹⁷ Ward, 1945-1950, 61-64.
- ¹⁸ Ibidem, 63-64; P.C. Boer, 'Fighter Units of the Netherlands East Indies Army Air Corps and their Curtiss P-40N, North American P-51D/K and other aircraft in Australia and Dutch New Guinea, December 1943-May 1946' (www.academia.edu search Peter Boer, military history) 64-66; Boer, 'Netherlands East Indies Air Transport Units', Appendix 5; Warner, *Auster to Apache*, 57-58.
- ¹⁹ Ward, 1945-1950, 65-66.
- ²⁰ Anthony Reid and Oki Akira (editors), *The Japanese Experience in Indonesia: Selected Memoirs of 1942-1945* (Ohio University 1986) 327-328.
- ²¹ Ibid, 339-340.
- ²² Richard McMillan, *The British Occupation of Indonesia 1945-1946: Britain, The Netherlands and the Indonesian Revolution* (London 2005) 185.
- ²³ Daniel Marston, *The Indian Army and the end of the Raj* (Cambridge University Press 2014) 182; McMillan, *The British occupation* (e-book edition 2006), 24-25.
- ²⁴ P.M.H. Groen, "'Patience and Bluff": de bevrijding van de Nederlandse burgergeïnterneerden op Midden-Java (augustus- december 1945)', *Mededelingen van de Sectie Militaire Geschiedenis Landmachtstaf*, 8 ('s-Gravenhage 1985) 123-125; McMillan, *The British occupation* (e-book edition 2006) 26-27.
- ²⁵ Ward, 1945-1950, 65-67; Flintham, *High Stakes*, 28; Warner, *Auster to Apache*, 57.
- ²⁶ Groen, *Patience and Bluff*, 116-118.
- ²⁷ Ibid, 124-126; Flintham, *High Stakes*, 24.
- ²⁸ Groen, 'Patience and Bluff', 127-136; Nationaal Archief (NA) Den Haag, collectie 2.13.321, inventaris 1830.
- ²⁹ Groen, 'Patience and Bluff', 137-152; NA collectie 2.13.321, inventaris 1830.
- ³⁰ Groen, *Patience and Bluff*, 140. De twee overige squadrons van het 11th Cavalry Regiment waren gestationeerd in Soerabaja en west Java.

- ³¹ Groen, 'Patience and Bluff', 147-148; De Jong, *Terugtocht*, 37. Bij de Britse bataljon aanduidingen wordt eerst het bataljon nummer gegeven en vervolgens het eventuele nummer en de naam van het Regiment.
- ³² Groen, 'Patience and Bluff', 150-152, 153; 'The 5th Parachute Brigade' (en.wikipedia.org/wiki/5th_Parachute_Brigade_(United_Kingdom)).
- ³³ 'De Artillerie van het KNIL opnieuw opgericht', *Stabelan 1* (1979) 5; informatie ontvangen van J.J. Nortier m.b.t. de vechtwagens; 'T-Brigade' (www.indie-1945-1950.nl/web/tbrig.htm november 2019); Groen, 'Patience and Bluff', 153; McMillan, *The British occupation* (e-book edition 2006) 102.
- ³⁴ Ward, 1945-50, 66.
- ³⁵ McMillan, *The British occupation* (e-book edition 2006) 33; Reid and Akira, *Japanese experience*, 354-371; Hq AFNEI Intelligence Review 200/4/GSI(a), 25 November 1946 (period October 1945-November 1946) (NIMH, vh Collectie Ward); Flintham, *High Stakes*, 23.
- ³⁶ Antony Brett-James, *Ball of Fire: The Fifth Indian Division in the Second World War* (Aldershot, 1951) 461-464; McMillan, *The British occupation* (e-book edition 2006) 33-34; Hq AFNEI Intelligence Review 200/4/GSI(a), 25 November 1946 (period October 1945-November 1946) (NIMH, vh Collectie Ward).
- ³⁷ Brett-James, *Ball of Fire*, 464-465; McMillan, *The British occupation* (e-book edition 2006) 46-52; Hq AFNEI Intelligence Review 200/4/GSI(a), 25 November 1946 (period October 1945-November 1946) (NIMH, vh Collectie Ward); Andrew Thomas, 'Wings over the East: RAF Thunderbolts', *Fly Past* (May 2018) 64; Groen, 'Patience and Bluff', 127.
- ³⁸ Brett-James, *Ball of Fire*, 466-469; McMillan, *The British occupation* (e-book edition 2006) 52-53. De 161st Indian Infantry Brigade van de 5th Indian Division bleef in west Java (m.u.v. bataljon 4/7 Rajput dat in januari 1946 naar Soerabaja ging), evenals de twee overige squadrons van het 13th Lancers Regiment.
- ³⁹ Flintham, *High Stakes*, 23; NA Collectie 2.13.321, inventaris 1830.
- ⁴⁰ Ibid. (de tekst van Flintham bevat enige vergissingen, deze zijn zoveel als mogelijk gecorrigeerd m.b.v. operations en intelligence summaries); Warner, *Auster to Apache*, 54-55.
- ⁴¹ Brett-James, *Ball of Fire*, 469-472; McMillan, *The British occupation* (e-book edition 2006) 54-55; Hq AFNEI Intelligence Review 200/4/GSI(a), 25 November 1946 (period October 1945-November 1946) (NIMH, vh Collectie Ward).
- ⁴² Flintham, *High Stakes*, 24; NA Collectie 2.13.321, inventaris 1830.
- ⁴³ Brett-James, *Ball of Fire*, 475-476; McMillan, *The British Occupation*, 192; 'De Artillerie van het KNIL opnieuw opgericht', *Stabelan 1* (1979) 6; 'X-Brigade' (www.indie-1945-1950.nl/web/xbrig1.htm november 2019); 'Mariniers Brigade' (www.indie-1945-1950.nl/web/marbrigadiv.htm november 2019); interview Jan Hagens met K. Stroethoff (met dank aan Jan Hagens); Ward, 1945-1950, 97.
- ⁴⁴ Boer, *Jachtvliegtuigen*, 211; Boer, 'Netherlands East Indies Air Transport Units', 75-76; Warner, *Auster to Apache*, 58.
- ⁴⁵ McMillan, *The British occupation* (e-book edition 2006) 24-25; Ward, 1945-1950, 62.
- ⁴⁶ Ibid; Marston, *The Indian Army*, 183; Ward, 1945-1950, 61-63; Hagens, *Kemajoran*, 52.
- ⁴⁷ Interviews auteur met A.B. Wolff (juli 1990) en B.J. Fiedeldij (2e helft 1975).
- ⁴⁸ 'U-Brigade' (www.indie-1945-1950.nl/web/ubrig.htm november 2019); 'W-Brigade' (www.indie-1945-1950.nl/web/wbrig.htm november 2019); 'De Artillerie van het KNIL opnieuw opgericht', *Stabelan 1* (1979) 6; gegevens met betrekking tot de vechtwagens ontvangen van J.J. Nortier.
- ⁴⁹ Hq AFNEI Intelligence Review 200/4/GSI(a), 25 November 1946 (period October 1945-November 1946) (NIMH, vh Collectie Ward).
- ⁵⁰ NA Collectie 2.13.321, inventaris 1830.
- ⁵¹ Ibid; Flintham, *High Stakes*, 24.
- ⁵² Cf 50; Marston, *The Indian Army*, 194-195; 'Andjing Nica Bataljon' (www.nederlandsekrijgsmacht.nl/index.php/kl/325-1945-1950-acties-in-nederlands-indie/eenheden-knil/1201-andjing-nica-bataljon november 2019).
- ⁵³ Cf 51; Marston, *The Indian Army*, 194-195. Zie ook Ward, 1945-1950, 207 voor wat betreft de tonnages zoals in juni 1946 gehanteerd door de KMG.
- ⁵⁴ Cf 51; Marston, *The Indian Army*, 194-195; informatie met betrekking tot 13th Lancers ontvangen van J.A. Weal, RAF Museum (1977).
- ⁵⁵ Ward, 1945-1950, 164; Hagens, *Kemajoran*, 98.
- ⁵⁶ 'V-Brigade' (www.indie-1945-1950.nl/web/vbrighis.htm november 2019); 'De KNIL Artillerie van 1945-1950', *Stabelan 3* (1979) 6-7.
- ⁵⁷ Interviews auteur met C. Giebel (2e helft 1977) en B.J. Fiedeldij (2e helft 1975); McMillan, *The British occupation* (e-book edition 2006) 102-103; Ward, 1945-1950, 61-64.
- ⁵⁸ Interview auteur met C. Giebel (2e helft 1977); De Jong, *Terugtocht*, 78; Woodburn Kirby, *The War against Japan*, 544; 'Extracts War Diaries' (samenvattingen oorlogsdagboeken diverse brigades en bataljons uit de War Office Archives via J.A. Weal, RAF Museum, 1977); McMillan, *The British occupation* (e-book edition 2006) 102-106; Ereljst kLu en gegevens ontvangen van de Gravendienst (1977). Een aantal Britse legeronderdelen werd in Java opgeheven zoals bijvoorbeeld in maart 1946 178th Field Regiment Royal Artillery.
- ⁵⁹ Informatie ontvangen van J.A. Weal, RAF Museum (1977).
- ⁶⁰ Ibid; Flintham, *High Stakes*, 26, 28-29; Boer, 'Netherlands East Indies Air Transport Units', 78, 81, Appendix 5; interview auteur met F. Olsen (juli 1986); Boer, *Jachtvliegtuigen*, 45, 50; Ward 1945-1950, 164-166; Warner, *Auster to Apache*, 59, 62. Het nieuwe 121 Squadron van de ML (met de vorming waarvan in maart 1946 was begonnen te Bundaberg in Australië) was nog aan het opwerken. De RAF droeg vanaf maart 1946 materieel over aan de ML. Dit betrof voornamelijk bommen, ongeleide raketten en vliegtuigmunitie.

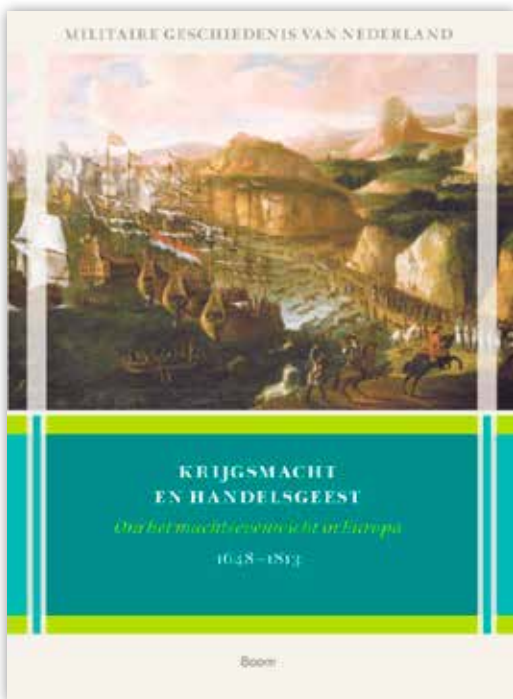

Vlootmacht of legermacht?

Liesbeth Brama

Marc van Alphen, Jan Hoffenaar, Alan Lemmers en
Christiaan van der Spek
**Krijgsmacht en handelsgeest. Om het machtsevenwicht
in Europa 1648-1813**

Boom uitgevers
504 blz., geïllustreerd
ISBN 9789024430383
€ 55,-

Het schrijven van een overzichtswerk van de militaire geschiedenis van Nederland is een kwestie van een lange adem hebben. Na het verschijnen van deel 1 (*De Tachtigjarige Oorlog*) en deel 5 (*Oorlogen overzee*) is recent het tweede deel van de reeks verschenen: *Krijgsmacht en handelsgeest*. Het boek behandelt de Gouden Eeuw die de Republiek zo veel naam en faam opleverde, maar schetst ook diens teloorgang in de achttiende eeuw als grootmacht op het Europese toneel. Het verhaal wordt als vanzelfsprekend opgepikt waar het in het eerste deel is geëindigd: in 1648 na het

beëindigen van de Tachtigjarige Oorlog. Als eerste republiek in een monarchistisch Europa weten de Nederlanden zich dankzij economische gunstige tijden te ontwikkelen tot een sterke handelsmogendheid. Om die positie ook te behouden komen de Nederlanden al snel tot het besef dat het hebben van een sterke vloot en leger essentieel is. De belangrijkste tegenstanders in de zeventiende eeuw waren Engeland en Frankrijk. Tot 1672 werd het militaire beleid vooral vormgegeven door Johan de Witt. Onder zijn leiding ontstond een machtige oorlogsvloot die met vlootvoogden als Michiel de Ruyter en Maerten Tromp ervoor zorgde dat de handel en scheepvaart ongekend konden bloeien. Tot 1689 'voer' de Republiek voornamelijk op eigen kracht door Europese wateren, maar vanaf 1689, met de komst van koning-stadhouder Willem III, opereerden de Nederlanden hoofdzakelijk in coalitieverband met Engeland. Het sterk expansionistische Frankrijk was nu de gezamenlijke vijand waar tegen moest worden opgetreden. Nadat in de eerste decennia van het bestaan van de Republiek de vloot het belangrijkste militaire machtsmiddel was, verandert dit in de jaren 70 en 80 van de zeventiende eeuw. Willem III trekt alle macht naar zich toe en weet van het Staatse leger een goed georganiseerde troepenmacht te maken die het territorium van de Republiek succesvol verdedigt tegen het oprukkende Franse leger. De Nederlanden groeien op het continent uit tot een militaire mogendheid van de eerste orde.

Die positie duurt echter niet lang. De eerste decennia van de achttiende eeuw kenmerkten zich door onrust en oorlogen in de Zuidelijke Nederlanden. Door de geldverslindende oorlogen liep de schuldenlast van de Republiek steeds hoger op. De eens zo machtige vloot en het Staatse leger raakten in verval en alhoewel het bondgenootschap met Groot-Brittannië bleef, was de positie van de Republiek rond 1748 verschrompeld tot die van een tweederangs mogendheid. Het militaire beleid in de tweede helft van de achttiende eeuw hinkte op twee gedachten: enerzijds was er het verlangen om een krachtige vloot te hebben om zo de handelsbelangen te beschermen. Aan de andere kant was er de wens voor een sterk landleger om Frankrijk te

weerstaan. Geld om in zowel vloot als leger te investeren was er niet. Aan het einde van de achttiende eeuw vond de Bataafs-Franse omwenteling plaats en werd de Republiek een Franse satellietstaat. In 1809 werden de Nederlanden uiteindelijk bij het Franse keizerrijk ingelijfd, waardoor het de facto als soeverein land ophield te bestaan. Pas in 1813 kon het weer een nieuwe start maken. Een mooi startpunt voor het derde deel.

Het boek is qua indeling goed overdacht en oogt zeer aantrekkelijk. Er is veel aandacht besteedt aan de illustraties. Op de inhoud is niets af te dingen. Het staat als een huis en laat zich makkelijk raadplegen. En dat is ook de bedoeling van een overzichtswerk. Een meerwaarde van het boek is dat het naast de traditionele geschiedschrijving in het eerste deel, ook een tweede deel heeft waarin aandacht is voor deelaspecten. Zo wordt uitgebreid ingegaan op de organisatie en financiën van de Republiek, het militaire optreden, het leven van de militair en tot slot de relatie van de burger met de krijgsmacht. Vooral deze laatste onderwerpen zijn populaire thema's waar lange tijd geen aandacht voor was binnen de traditionele militaire geschiedschrijving. De kernredactie voelt daarmee de huidige tijdsgeest goed aan: het maakt nieuwsgierig naar de volgende delen.

Steen waarop Willem III bij Brixham, Torbay, op 15 november 1688 voet aan wal zette bij zijn landing in Engeland en waar hij de kroon kwam opeisen. Het opschrift op de steen is volgens de toenmalige Engelse kalender.

Rijksmuseum Amsterdam (bruikleen Koninklijke Verzamelingen, Den Haag).

Ontwerp voor het allegorisch embleem dat voor de vlag van de Marine van de Bataafse Republiek toegevoegd werd aan de linker bovenhoek van de bestaande vlag van de Bataafse Republiek. De Nederlandse Maagd en de Nederlandse Leeuw houden samen een speer met de vrijheidshoed vast. Aquarel van Dirk Langendijk, 1796.

Rijksmuseum Amsterdam.

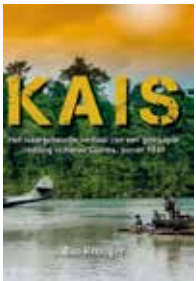
Literatuursignaleringen

Kees Schulten,
Buigen of barsten. De Tweede Boerenoorlog 1899-1902
Uitgeverij Aspekt, 2020
220 pag., geïll.
ISBN 9789463387941
€ 19,95

Sander Ruys,
Wiel en rups. Voertuigen van de landmacht 1945-2015
Uitgeverij JEA, verwacht juni 2020
500 pag., geïll.
ISBN 9789082471762
€ 59,95

Bas Kreuger,
KAIS. Het waargebeurde verhaal van een gewaagde redding in Nieuw Guinea, zomer 1944
Uitgeverij BoekenGilde, 2020
260 pag., geïll.
ISBN 9789464021738
€ 17,50

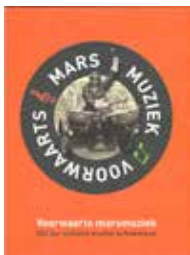
T. de Kruijf (red.) e.a.,
Atlas van historische vestingwerken in Nederland. Overijssel en Gelderland
Uitgeverij Matrijs, Stichting Menno van Coehoorn, 2019
472 pag., geïll., geb.
ISBN 9789053455562
€ 49,95 (incl. verzendkosten)

Benoît Rondeau,
Soldaat van Hitler. Het dagelijks leven in het Duitse leger van 1939 tot 1945
Uitgeverij Lannoo, 2019
453 pag., geb.
ISBN 9789401466929
€ 34,99

John Lewis Gaddis,
De Koude Oorlog
Uitgeverij Hollands Diep, 2020
416 pag.
ISBN 9789048856350
€ 24,99

Louis Ph.Sloos,
Voorwaarts marsmuziek. 200 jaar militaire muziek in Nederland
Stichting International Military Music Society, Afdeling Nederland, (december) 2019
44 pag., geïll. in fullcolour
ISBN 9789090326900
€ 24,- (inclusief de cd 'Historische marsen') te bestellen via www.imms.nl

Serhii Plokhy,
De alliantie van vrouwen. Amerikaanse militairen achter de Sovjetlinies en het begin van de Koude Oorlog
Spectrum, Uitgeverij Unieboek | Het Spectrum bv, 2020
397 pag.
ISBN 9789000371419
€ 29,99

